

AVİM
AVRASYA İNCELEMELERİ MERKEZİ
Rapor • No: 18 • Eylül 2020

Dağlık Karabağ Uyuşmazlığında Self-Determinasyon Tezlerinin Göreceliği

Av. Dr. Deniz AKÇAY

Ankara • 2020

Rapor

AVİM Rapor No: 18

Dağlık Karabağ Uyuşmazlığında Self-Determinasyon Tezlerinin Göreceliği

Av. Dr. Deniz AKÇAY

Avrasya İncelemeleri Merkezi

Eylül 2020

Ankara

AVİM Rapor No: 18

TERAZİ YAYINCILIK

Terazi Yayıncılık Bas. Dağ. Dan. Eğt. Org. Mat. Kırt. Ltd. Şti.
Abidin Daver Sok. No. 12/B Daire 4 06550 Çankaya/ANKARA

Tel: 0 (312) 438 50 23-24 • **Faks:** 0 (312) 438 50 26

E-mail: teraziyayincilik@gmail.com

Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM)

ISBN: 978-605-69199-5-4

YAZAR

Av. Dr. Deniz Akçay

EDİTÖR

Selim Seçkin

REDAKSİYON

Mehmet Oğuzhan Tulun

TASARIM

Ruhi Alagöz

BASKI

Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No: 48/48-49 İskitler / ANKARA

Tel: +90 312 341 36 67

Sertifika No: 47865

BASKI TARİHİ

Eylül 2020

© Avrasya İncelemeleri Merkezi - 2020

Her hakkı saklıdır. Bu yayının hiçbir bölümü izinsiz kopyalanamaz,
dağıtılamaz ya da çoğaltılamaz.

Bu ve diğer AVİM yayınlarına ulaşmak için: www.avim.org.tr adresini ziyaret Ediniz.

İÇİNDEKİLER

Sunuş	V
Yazar Hakkında	VII

Giriş

Dağlık Karabağ İhtilafının Kısa Tarihiçesi	1
<i>Dr. Turgut Kerem TUNCEL</i>	

Dağlık Karabağ Uyuşmazlığında Self-Determinasyon Tezlerinin Göreceliği	21
---	-----------

A) Hocalı Katliamı, Birleşmiş Milletler Üyeliği, Güvenlik Konseyi Kararları	21
--	-----------

1) Minsk Grubu: BM İlkelerinin Görecelileşmesi	23
2) Minsk Grubu'nun Çözüm Arayışı: "Ortak Devlet" Formülü ve Devam Eden Görecelilik	26
3) BM Genel Kurulu'nun Dağlık Karabağ Sorununun Çözümüne İlişkin Çizdiği Çerçeve: 14 Mart 2008 tarihli ve 62/243 sayılı Karar	28
4) Minsk Grubu'nun Çözüme Yönelik Mevcut Eğilimi: 9 Mart 2019 tarihli Açıklama	29

B) Self-Determinasyon İlkesinin Dağlık Karabağ Uyuşmazlığında Uygulanabilirliği	31
--	-----------

1. Self-determinasyon İlkesinin Devletler Hukuku'nda Uygulanma Koşulları	31
1.1. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1514 (XV) sayılı Bildirisinin Uygulanma Koşulları ve Sınırları	32
1.2. Self-determinasyon ve BM Genel Kurulu'nun 2625(XXV) sayılı Bildirisi	34
1.3. UAD'nin 22 Temmuz 2010 Tarihli Kosova Kararı	37
2. Dağlık Karabağ Açısından Self-Determinasyon Tezlerinin Geçerliliği	39
2.1. Self-Determinasyona İlişkin Koşullar	39
2.2. Chiragov Kararı Işığında Dağlık Karabağ Hakkındaki Selfdeterminasyon Tezlerinin "Gerçekliği"	41

Sonuç	44
--------------------	-----------

Kaynakça	46
-----------------------	-----------

SUNUŞ

Kasım 1989’da Berlin Duvarı’nın yıkılması ve Aralık 1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla, yaklaşık kırk beş yıl süren iki bloklu Soğuk Savaş dönemi sona ermiş, önce tek kutuplu, kısa bir süre sonra çok kutuplu dünya düzeni olarak adlandırılan yeni bir döneme girilmiştir. Tarihte yaşanan en önemli ideolojik ve jeopolitik dönüşümlerden biri olan bu sürecin, yaşanan değişimlerin boyutlarına kıyasla görece istikrarlı ve çatışmasız bir şekilde yaşanmış olması dikkat çekicidir. Bu anlamda, Doğu Blokunun dağılması ideolojik ve siyasi bir ‘medeni boşanma’ olarak tanımlanabilir. SSCB’nin dağılmasının, Rusya Federasyonunun kimliğini korumasının da, bu sürecin fevkalade sonuçları düşünüldüğünde, aynı şekilde, göreceli olarak oldukça ‘yumuşak bir geçiş’ olduğu söylenebilir.

Bu süreçte, ‘medeni olmayan’ boşanmalar da yaşanmıştır. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti’nin dağılması ile bu federatif yapıyı oluşturan altı anayasal sosyalist cumhuriyetin ve Kosova’nın bağımsız devletler olarak ortaya çıkması sürecinde yaşanan etnik çatışma, savaş ve katliamlar, ‘medeni olmayan’ boşanmaların dramatik bir örneği olarak görülebilir. Eski Sovyetler Birliği’nde ise Çeçenistan (Rusya), Transdinyester (Moldova), Abhazya ile Güney Osetya’da (Gürcistan) ve Karabağ’da (Azerbaycan) yaşanan çatışmalar diğer örnekler olarak karşımızda durmaktadır.

1989-1991 yıllarındaki büyük altüst oluşun bir sonucu olarak ortaya çıkan bu çatışmaların bir kısmı çözüme ulaşmışken, diğer bir kısmı halen süregelmektedir. Yaklaşık otuz yıldır çözüme kavuşmamış bu sorunları bir kısım yazar ‘donmuş çatışma/ihtilaf’ olarak adlandırmaktadır. Ancak bu adlandırmanın var olan durumu tanımlamakta yetersiz olduğu da görülmektedir. Bu çatışmalar ‘donmuş’ olmak bir yana sürekli evrilmekte, tarafların iddiaları şekil değiştirmekte, yeni çözüm önerileri gündeme getirilmekte ve dünya siyaseti dönüştükçe bu çatışmaların niteliği de farklılaşmakta, bunun bir sonucu olarak üçüncü tarafların tutumları da değişmektedir. Bu nedenle, bu çatışmalar için ‘sürüncemede kalmış çatışma/ihtilaf’ adlandırması günümüzde daha çok kabul görür hale gelmiştir. Ermenistan’ın mücavir alanlarıyla işgal ettiği Dağlık Karabağ (Azerbaycan) bölgesi böyle bir çatışmanın önde gelen örneğini oluşturmaktadır.

1989-1991 sürecinde ortaya çıkan sürüncemede kalmış çatışmaların tümünün Türkiye’nin de içinde bulunduğu bölgede yer alan ülkelerde olması Türkiye açısından ayrı bir önem arz etmektedir.

Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Karabağ çatışması kapsamında ortaya çıkan ve çatışmanın farklı boyutlarını ve tarafların iddialarını şekillendiren temel hususlardan birisi, çatışmanın özüne dair farklılaşan iddialardır. Ermeni tarafı çatışmayı kendi kaderini tayin hakkı – self-determinasyon ilkesi çerçevesinde tanımlarken, Azerbaycan ülkesel bütünlük – toprak bütünlüğü

ilkesine dayandırmaktadır. Bu iki ilkenin uluslararası hukuktaki temel ilkelerden olması, çatışmanın hukuki boyutu konusunda kavram karışıklıklarına ve fikir ayrılıklarına neden olabilmektedir.

Avrupa Konseyinde Daimi Temsilcilik dönemimde beraber çalışmakla üstün niteliklerini yakından gözlemlediğim, Avrupa Konseyi ve bünyesinde bulunan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi nezdinde Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile iki ortak hükümet ajanından biri olarak atanan, değerli hukukçu Dr. Deniz Akçay, daha önce *Ermeni Araştırmaları* dergisinin altmış beşinci sayısında aynı başlıkla Türkçe, *Review of Armenian Studies* dergisinin kırk birinci sayısında “The Relativity of Self-Determination Conceptions Regarding the Nagorno-Karabakh Conflict” başlığıyla İngilizce yayınlanan, “Dağlık Karabağ Uyuşmazlığında Self-Determinasyon Tezlerinin Göreceliği” başlıklı çalışmasında, uluslararası anlaşmaları, mahkeme kararlarını ve tavsiye görüşlerini, Birleşmiş Milletler kararlarını inceleyerek, Karabağ çatışmasında kendi kaderini tayin hakkı – self-determinasyon tezinin ne ölçüde uygulanabilirliğini değerlendirmektedir. Bu değerlendirmenin, çatışmanın özüne dair aydınlatıcı bir çalışma olduğu kanaatindeyiz.

Karabağ çatışmasının izini sürmeye en az iki yüz yıl öncesinden başlamak mümkündür. Son otuz yıldır çözülememiş bir çatışma olarak uluslararası gündeme yerleşmiştir. Bu ihtilaf, yukarıda belirtildiği üzere ‘sürüncemede kalmış’ ve otuz yılı aşkın süre boyunca farklı boyutlar edinmiştir. Bu süreçte sürdürülen barışçı bir çözüm sağlama görüşmelerinde maalesef arzulanan sonuç sağlanamamış, işgalin cezalandırılması bir yana, Ermenistan’ın işgali kalıcı bir statüye dönüştürme girişimlerine sessiz kalınmıştır. Barış görüşmelerinin sürdürülmesi sorumluluğunu üstlenen AGİT Minsk Grubunun çalışmalarında da değişimler gözlemlenmiştir. Karabağ ihtilafının tarihsel köklerinin ve barış süreci de dâhil olmak üzere bu ihtilaf kapsamındaki gelişmelerin genel hatlarıyla okuyucuya sunulması maksadıyla, elinizdeki rapora Merkezimizin kıdemli uzman analisti Dr. Turgut Kerem Tuncel’in kaleme aldığı “Dağlık Karabağ Sorununun Kısa Tarihiçesi” başlıklı bir giriş bölümü de dâhil edilmiştir.

Değişen küresel jeopolitik ve evrim içinde bir Avrasya oluşumu bağlamında, hem Avrupalı hem Asyalı olan ve Avrasya’nın bağlantısını oluşturan Türkiye’nin karşı karşıya olduğu sorun ve fırsatların anlaşılmasına katkı sağlamak amacıyla Avrasya bölgesindeki gelişmeler hakkında çalışmalar yapan bir düşünce kuruluşu olarak, elinizdeki bu raporu, Karabağ ihtilafıyla ilgili önemli bir kaynak oluşturduğu inancıyla sunmaktan mutluluk duyuyoruz.

Alev KILIÇ
E. Büyükelçi
AVİM Başkanı

Av. Dr. Deniz AKÇAY

1982 yılında Nancy Üniversitesi'nden Devlet Doktorası (Doctorat d'Etat en Droit Public) diploması alan Deniz Akçay, 1986-1988 yılları arasında BNP-AK Bankası'nda hukuk müşaviri olarak görev yapmış, 1988 yılında Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Konseyi Nezdindeki Daimi Temsilciliği'nde uzman hukukçu statüsünde çalışmaya başlamıştır. 1998 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla Ortak Hükümet Ajansı unvanına layık görülülen Deniz Akçay, 2005 yılında Avrupa Konseyi İnsan Hakları Yönetim Komitesi'nin (CDDH) yardımcı başkanlığına, 2007'de de aynı Komitenin başkanlığına seçilmiştir. Deniz Akçay, 2010 yılında emekli olmuştur.

Giriş

DAĞLIK KARABAĞ İHTİLAFININ KISA TARİHÇESİ

Dr. Turgut Kerem TUNCEL

Dağlık Karabağ Sorununun Tarihsel Arka Planı

16. yüzyılın ortalarından itibaren doğruya doğru genişlemeye başlayan Moskova Çarlığı, 1721’de Rusya İmparatorluğu adını almıştır.¹ Rusya İmparatorluğu, 18. yüzyılın sonlarında Kafkasya’ya doğru yayılmaya başlamış, Gürcistan’ı ilhak ettikten sonra, güneye doğru ilerleyişini sürdürmüştür. 1804 yılında başlayan Rus-İran Savaşı devam ederken, 1805 yılında Karabağ Hanlığı, Rusya İmparatorluğu’nun himayesine girmiştir. 1813’de Rus-İran Savaşı’nı sonlandıran Gülistan Anlaşması imzalanmış, böylece İrevan ve Nahçıvan hanlıkları haricindeki kuzeydeki etnik Azerbaycan topraklarıyla (İng. *Ethnic Azerbaijani territory*) birlikte Karabağ Hanlığı Rusya İmparatorluğu’nun topraklarına katılmıştır. Rusya İmparatorluğu’nda yaşanan kargaşalı dönemden yararlanarak kaybettiği toprakları geri almak niyetindeki İran, 1826 yılında Rusya İmparatorluğu’yla yeniden savaşa girerse de bu savaşı da kaybetmiş ve 1828 yılında iki devlet arasında İrevan ve Nahçıvan hanlıklarının da Rusya İmparatorluğu topraklarına dâhil edildiği Türkmençay Anlaşması imzalanmıştır. Böylece etnik Azerbaycan toprakları Rusya İmparatorluğu hâkimiyetindeki ‘Kuzey Azerbaycan’ ve İran hâkimiyetindeki ‘Güney Azerbaycan’ olarak ikiye bölünmüştür.

1 Dağlık Karabağ ihtilafının özet tarihçesinin sunulduğu bu metinde, başlıca olayların kronolojisi çıkartılırken, çok sayıda çevrimiçi haber, yorum ve analiz portalı, AGİT Minsk Grubu resmi websitesi ve Azerbaycan ile Ermenistan’ın ilgili devlet kurumlarının websiteslerinden faydalanılmıştır. Bunun yanında, temel olarak şu kaynaklar kullanılmıştır: Cavid Abdullazade, *Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2014); Svante E. Cornell, *The Nagorno-Karabakh Conflict, Report no. 46* (Uppsala, Department of East European Studies Uppsala University, 1999), https://is.muni.cz/el/1423/podzim2012/MVZ208/um/35586974/Cornell_The_Nagorno-Karabakh_Conflict.pdf; Thomas de Waal, *Black Garden: Armenia and Azerbaijan through Peace and War* (New York ve Londra: New York University Press, 2013). Philip Remler, *Chained to the Caucasus: Peacemaking in Karabakh, 1987-2012* (New York: International Peace Institute, 2016). Metinde, çok sayıda dipnottan kaçınmak amacıyla, olayların kronolojisi çıkartılırken faydalanılan çevrimiçi portallara, AGİT Minsk Grubu resmi websitesine ve devlet kurumlarının websiteslerine atıf yapılmamış, yalnızca yukarıda başlıkları anılan kaynaklara referans verilmiştir.

1828 Türkmençay Anlaşması, İran içinde yaşayan Ermenilerin Rusya İmparatorluğu sınırlarına dâhil olan Güney Kafkasya'ya göçlerinin önünü açmıştır. Bunu, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Edirne Anlaşması ile Osmanlı Ermenilerinin Güney Kafkasya'ya göçleri izlemiştir. 1828-1830 yıllarında Güney Kafkasya'ya, 18.000'i Karabağ Hanlığı topraklarına olmak üzere, 130.000 Ermeni'nin göç ettiği varsayılmaktadır. Bundan sonraki on yılda, yani 1830-1840 yıllarında, ise en az 84.000 Ermeni'nin bölgeye geldiği düşünülmektedir. Bu rakam bazı kaynaklarda 200.000'e kadar çıkabilmektedir. 1853-1856 Kırım Savaşı ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı da bölgeye yönelen Ermeni göçlerinin arttığı dönemler olmuştur. 1896-1908 yılları arasında da 300.000'den fazla Ermeni'nin bölgeye yerleştirildiğini gösteren belgeler mevcuttur. Aynı dönemde aksi yönde, yani Rusya İmparatorluğu'nun hâkimiyetine giren topraklardan İran ve Osmanlı topraklarına doğru Azerbaycanlıların göçleri olduğu da bilinmektedir. Bir başka deyişle, 1828 yılından 20. yüzyılın ilk yıllarına kadar geçen süre zarfında bir yandan Güney Kafkasya'ya Ermenilerin büyük çaplı göçleri yaşanırken, diğer yandan Azerbaycanlıların bu bölgenin dışına doğru hareketleri söz konusu olmuştur.

Bu nüfus hareketleri neticesinde, 1823 yılında Dağlık Karabağ'da %9 olan Ermeni nüfus oranı 1880 yılında %53 seviyesine çıktığı, Karabağ genelinde ise, 1917 yılında, nüfusun %57'sinin Azerbaycanlılar, %41'inin Ermeniler tarafından teşkil edildiği belirtilmektedir. Farklı kaynaklarda verilen nüfus oranlarının mutlak anlamda doğru olmayabileceği akla gelse bile, kesin olan şey içeri doğru (Ermenilerin Güney Kafkasya'ya göçleri) ve dışarı doğru (Azerbaycanlıların Kafkasya'dan göçleri) yaşanan nüfus hareketlerinin bölgedeki etno-demografik dengeyi ciddi şekilde değiştirmiş olduğudur. Bunun yanında, Kafkasya'yı ilhak eden Rusların, bu bölgede İran ve Osmanlı ile tarihi, dini ve etnik bağları nedeniyle güvenilmez unsurlar olarak gördükleri Azerbaycanlılara karşı daha güvenilir bir unsur olarak addettikleri Ermenilere yönelik kayırmacı bir politika sergilemeleri, bölgedeki etnik gruplar arasındaki sosyo-ekonomik ve siyasi dengelerin Ermeniler lehine değişmesi sonucunu da doğurmuştur.²

1804-1828 sürecinde etnik Azerbaycan topraklarının ikiye bölünmesi, Güney Kafkasya'ya yönelen Ermeni ve Güney Kafkasya dışına doğru yaşanan Azerbaycanlıların göçleri ve Rusya İmparatorluğu'nun politikaları bölgedeki sosyo-ekonomik ve siyasi dengeleri bozmuştur. Bu gelişmeler günümüzde otuz yılı aşkın süredir devam eden Dağlık Karabağ sorununun arka tarihsel arka planını oluşturan tarihsel olgulardır.

2 Abdullahzade, *Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu*, 26-42; Cornell, *The Nagorno-Karabakh Conflict*, 5-6.

20. Yüzyıl Başlarında Güney Kafkasya’da Etno-Teritoryal Mücadele

Güney Kafkasya’da Azerbaycanlılar ve Ermeniler arasındaki ilk büyük etnik çatışma 1905 yılında, 19. yüzyılın sonlarına doğru petrol endüstrisinin gelişmesi sonucu önemli bir merkez haline gelen Bakü’de ve Karabağ’ın Şuşa kentinde yaşanmıştır. Erivan, Gence ve Nahçıvan’da da benzer çatışmalar meydana gelmiştir. Bu olayların neden ve sonuçları hakkında farklı yorumlar söz konusudur. Ermeni Devrimci Federasyonu-Taşnaksutyun’un (ARF-Taşnaksutyun) Azerbaycanlılara saldırılarının olayları başlattığı ve bu olaylar neticesinde 10.000 civarında Azerbaycanlının hayatını kaybettiğini belirten araştırmacılar vardır. Ermeni yanlısı yazarlar ise olayların Azerbaycanlıların saldırıları ve Ermenilerin bu saldırılara karşılık vermesi nedeniyle ortaya çıktığını iddia etmektedir.³

Bundan on üç yıl sonra, 1918 yılının Mart ve Eylül ayları arasında, yine Bakü başta olmak üzere çeşitli bölgelerde Azerbaycanlılar ve Ermeniler arasında önemli kayıpların yaşandığı etnik çatışma ve katliamlar meydana gelmiştir. Aynı yılın 28 Mayıs’ında Azerbaycan ve Ermenistan bağımsızlıklarını ilan etmişler ve bunu takiben ‘sınır anlaşmazlıkları’ nedeniyle özellikle Erivan, Karabağ, Nahçıvan, Zengezur’da çatışmalar yaşanmıştır. ARF-Taşnaksutyun önderliğindeki Ermeni birlikleri sınırları belli olmayan Ermenistan Demokratik Cumhuriyeti’ne nüfusu Ermenilerden oluşan bir ülke oluşturmak üzere buralardaki Azerbaycanlı nüfusun temizlenmesine yönelik, yani etnik temizlik kastiyla, silahlı faaliyetlerde bulunmuşlardır.

1918 yılının sonlarında İngilizler bölgede hâkim hale gelmiştir. İngilizlerin büyük ölçüde Rusların 19. yüzyıldaki politikalarına benzeyen, ancak bunlardan farklı olarak Azerbaycanlıları gözeten politikalarına rağmen, Ermeniler bu dönemde de, özellikle Karabağ, Nahçıvan ve Zengezur’da Azerbaycanlılara karşı saldırılarına devam etmiştir. Bu dönem, Kızıl Ordu’nun 1920 yılında Kafkasya’yı işgal etmesinden sonra ARF-Taşnaksutyun’un Zengezur’da kalan son unsurlarını da yok ettiği 1921 yılına kadar devam etmiştir.⁴

Büyük oranda Ermenistan Demokratik Cumhuriyeti’nde iktidarda olan ARF-Taşnaksutyun’un nüfusu Ermenilerden oluşan homojen bir Ermenistan ülkesi oluşturma maksadıyla Azerbaycanlılara karşı giriştiği etnik temizlik kampanyasının bir sonucu olan bu çatışmalar, farklı şartların hâkim olduğu farklı bir tarihsel dönem içinde yaşanmış olsa da, günümüzde halen devam eden Dağlık Karabağ sorununun öncülü olan bir tarihsel dönem olarak düşünülebilir.

3 Abdullahzade, *Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu*, 44; Cornell, *The Nagorno-Karabakh Conflict*, 6;

4 Abdullahzade, *Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu*, 45-52; Cornell, *The Nagorno-Karabakh Conflict*, 6-8.

Sovyetler Birliği ve Güney Kafkasya'da Teritoryal Düzenlemeler

Bunun yanında, günümüzdeki Dağlık Karabağ sorununun tarihsel başlangıç noktası olarak Kızıl Ordu'nun 1920 yılının Nisan ayında Azerbaycan'ı, Mayıs ayında Karabağ'ı ve Kasım ayında Ermenistan'ı işgal etmesiyle, Güney Kafkasya'da Bolşeviklerin hâkim hale gelmesi gösterilebilir. 1 Aralık 1920'de Azerbaycan'ın Bolşevik lideri Nariman Narimanov, Nahçıvan, Zengezur ve Karabağ'ı Sovyet Ermenistan'ın birer parçası olarak ilan etmiş, sonraki aylarda Nahçıvan Sovyet Azerbaycan'a bırakılırken, Zengezur ve Karabağ'ın Sovyet Ermenistan'ın kontrolüne verilmesine karar verilmiştir. Bahsi geçen bölgelerde yoğun etno-demografik değişikliklerin yaşandığı bu dönem 5 Temmuz 1921'de Karabağ'ın nihai olarak Sovyet Azerbaycan'a bağlanmasıyla son bulmuştur. Böylece, üç yılı aşkın bir mücadelenin sonunda, Sovyet Azerbaycan ve Sovyet Ermenistan'ın üzerinde mücadele yürüttüğü üç bölgeden ikisi, Nahçıvan ve Karabağ, Sovyet Azerbaycan'a bağlanırken, Zengezur, Sovyet Ermenistan sınırlarına dâhil olmuştur. Ne var ki, Karabağ ve Nahçıvan hakkındaki tartışmalar bundan sonra da devam etmiştir. 7 Temmuz 1923'de Karabağ'ın dağlık kesimleri Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi (Oblastı) adı altında Sovyet Azerbaycan içinde otonom bir bölge (oblast) haline gelmiştir. Bu karar Kasım 1924'de resmi olarak ilan edilmiştir. Yine 1924 yılında Nahçıvan, Sovyet Azerbaycan'a bağlı özerk bir cumhuriyet haline getirilmiştir. Ne var ki, 1930 yılların ortalarına kadar Ermeniler, Karabağ ve Nahçıvan'ın Sovyet Ermenistan'a katılması konusundaki ısrarlarına devam etmişlerdir.⁵

İkinci Dünya Savaşı'nın son bulmasıyla Sovyet Ermenistan, yaklaşık yirmi dört yıl önce bir sonuca bağlanan Karabağ meselesini yeniden gündeme getirmeye başlamıştır. Kasım 1945'te Ermenistan Komünist Partisi Genel Sekreteri Grigory Arutyunov'un Stalin'den Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanmasını istemesi bunun ilk örneğidir. 1963'de Bakü'nün Dağlık Karabağ'daki Ermenilere karşı kültürel ve ekonomik alanlarda ayrımcı politikalar uyguladığına dair iddialar çerçevesinde Ermenistan'da Moskova'ya sunulmak üzere bir imza kampanyası başlatılmıştır. Bu süreçte ortaya çıkan etnik gerginlikler sonucunda yaşanan olaylarda on sekiz kişinin yaşamını yitirdiği, 1968 yılında da can kaybı rapor edilmese de benzer gerginliklerin yaşandığı söylenmektedir. 1977 yılında Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanması talebiyle Dağlık Karabağ'daki Ermeniler tarafından bir gösteri düzenlenmiştir.⁶

5 Abdullahzade, *Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu*, 64-67; Cornell, *The Nagorno-Karabakh Conflict*, 8-11.

6 Abdullahzade, *Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu*, 69; Cornell, *The Nagorno-Karabakh Conflict*, 11-12.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Dağlık Karabağ'a ilişkin taleplerin zaman zaman gündeme getirilmiş olması, günümüzde devam etmekte olan sorunun nedeninin Sovyetler Birliği'nin son yıllarında yaşanan gelişmeler olmadığını, 1920'li yıllarda Karabağ ve Nahçıvan'ın Sovyet Azerbaycan'a bağlanmasını bir türlü kabul etmeyen Ermenilerin meseleyi ulusal dava haline getirdiklerini göstermektedir.

Günümüzdeki Dağlık Karabağ Sorunun Ortaya Çıkışı

Günümüzde süregiden Dağlık Karabağ sorununun ve Azerbaycan ile Ermenistan arasında yirmi dokuz yıldır devam eden savaşın başlangıcı 1987 yılına kadar gitmektedir. Bu yılın Ağustos ayında Erivan'daki Ermenistan Bilimler Akademisi tarafından hazırlanan Dağlık Karabağ ve 1979 nüfus sayımına göre nüfusunun %97'si Azerbaycanlı olan Nahçıvan'ın Ermenistan'a bağlanmasını talep eden bir dilekçenin Dağlık Karabağ ve Ermenistan'daki Ermenilerin imzalarıyla Moskova'ya sunulması⁷ bu sürecin başlangıç noktası olarak düşünülebilir.

Aynı yılın Ekim ayında Azerbaycan'ın kuzeybatısında bulunan ve nüfusunun büyük bölümü Ermeni olan Çardaklı köyündeki devlet çiftliğine yönetici olarak bir Azerbaycanlının atanmasının gerginliğe neden olması, Azerbaycanlılar ve Ermeniler arasında bu dönemde bazı sürtüşmelerin ortaya çıkmaya başladığına işaret etmektedir. Çardaklı'yla ilgili haberler çevre ile ilgili gösterilerin devam ettiği Erivan'a ulaştığında göstericilerin çevre ile ilgili sloganlarının yerini Dağlık Karabağ ve Nahçıvan'ın Ermenistan'a bağlanmasına yönelik sloganlara bırakması dikkat çekicidir.

Bu dönemde Moskova'nın Ermenistan'dan gelen taleplere karşı olumsuz bir tavır sergilememesinin, ayrıca Mihail Gorbaçov'un yüksek düzeyli danışmanlarından bazılarının Ermeni olmasının, Ermeniler arasında taleplerinin olumlu karşılanacağı yönünde bir umudu beslediğini ve onları taleplerinde ısrarcı olma yönünde cesaretlendirdiğini düşünmek yanlış olmayacaktır.⁸ Böylesi bir atmosferde, Kasım ayında, Ermenistan'ın Kapan bölgesinde Azerbaycanlılar ve Ermeniler arasında Dağlık Karabağ sorunu nedeniyle ortaya çıkan ilk ciddi şiddet olayları yaşanmıştır.

Bunu takiben, zorla yerinden etmelerin ilk örneği, Ocak 1988'de bu bölgedeki Azerbaycanlıların yurtlarını terk etmek zorunda kalmasıyla yaşanmıştır. Bundan sonra da Azerbaycanlıların Ermenistan'dan kovulduğu iki dalga

7 Cornell, *The Nagorno-Karabakh Conflict*, 13.

8 Cornell, *The Nagorno-Karabakh Conflict*, 13.

yaşanmıştır. Ermenistan'dan kovulan Azerbaycanlıların büyük bir bölümü Bakü ve Sumgait'e yerleştirilmiştir. Bu esnada Dağlık Karabağ ve Ermenistan'daki Ermeniler taleplerini elde etme yönünde yönetim organlarında karar alma ve Moskova nezdinde lobi faaliyetleri yürütme gibi çabalarını sürdürmüştür. Yine bu esnada Ermenistan'da, bağımsızlık yolunda ve Dağlık Karabağ mücadelesinde liderlik yapacak olan 'Karabağ Komitesi' kurulmuştur. Buna ek olarak, Ermenilerin Dağlık Karabağ'da yürütülecek bir gerilla savaşının hazırlığına 1986 yılından itibaren başladıklarına işaret eden bazı veriler mevcuttur.⁹ 1989 yılının Mayıs ayına gelindiğinde ise Dağlık Karabağ'da silahlı Ermeni gruplar ortaya çıkmaya başlamış, 1990 yılı bahar aylarında Ermenistan'dan Dağlık Karabağ'a yapılan askeri teçhizat aktarımı önemli ölçüde artmıştır. 1991 yılına gelindiğinde Ermeni silahlı grupların faaliyetleri ve çatışmalar ciddi boyutlara ulaşmıştır.¹⁰

26 Şubat 1988'de Azerbaycan ve Dağlık Karabağ idari sınırının Dağlık Karabağ tarafında yaşanan olaylarda iki Azerbaycanlının hayatını kaybetmesinden sonra, 27-29 Şubat 1988 tarihlerinde Azerbaycan'ın Sumgait kentinde yaşanan ve Ermeni anlatısında Sumgait katliamı veya pogromu olarak anılan olaylarda resmi rakamlara göre yirmi altısı Ermeni, otuz iki kişi hayatını kaybetmiş ve bu olaylardan sonra Ermeni nüfus kenti terk etmiştir. Sumgait'teki olayların nasıl başladığı ve daha da önemlisi Sovyet güvenlik güçlerinin olayları bastırmak için neden harekete geçmediğine ilişkin çeşitli varsayımlar yapılmakla beraber bu soruların yanıtları halen açıklığa kavuşturulmamıştır.

Sumgait'teki olaylardan sonra, Mart ayında, özellikle Ermenistan'daki Ararat ve Zengezur bölgelerindeki Azerbaycanlılar kitleler halinde Ermenistan'dan kovulmuştur. Bunu, Haziran ayında yine Ararat bölgesi ve Ermenistan'ın Türkiye'yle sınır bölgelerindeki Azerbaycanlıların, Eylül ayında da, Dağlık Karabağ'ın Şuşa kentindeki Ermenilerin ve Hankendi (Stepanakert) kentindeki Azerbaycanlıların yerlerinden edilmeleri takip etmiştir. Kasım ayında, yine Ermenistan'daki Azerbaycanlıların kitleler halinde ülkeden kovuldukları bir süreç yaşanmıştır. Kasım ayı sonunda, Ermenistan'daki Azerbaycanlı nüfus tamamen ortadan kalkmıştır. Ermenistan'da bunlar yaşanırken, Azerbaycan'daki Ermeniler de yaşanan olaylar veya böylesi olayların yaşanabileceği korkusuyla Azerbaycan'ı terk etmeye başlamıştır. Sorunun gitgide açık bir çatışma ve sonrasında savaşa dönüştüğü dönemlerde de göçler ve zorla yerinden etmeler devam etmiştir.

9 Bk. de Waal, *Black Garden*, 18-19.

10 Cornell, *The Nagorno-Karabakh Conflict*, 22&25-26.

13-15 Ocak 1990 tarihlerinde Bakü’de yaşanan olaylarda yaklaşık doksan kişinin hayatını kaybettiği iddia edilmiş ve bu olaylar nedeniyle Ermeniler bu kentten ayrılmıştır. Ermeni anlatısında Bakü katliamı veya pogromu olarak anılan bu olayları takiben, 19-20 Ocak tarihlerinde tanklarla desteklenen Sovyet birlikleri kente girmiş, yaşanan çatışmalarda, farklı kaynaklar farklı rakamlar verse de, en az yüz Azerbaycanlı yaşamını yitirmiştir.¹¹ Bundan yaklaşık iki yıl sonra, Dağlık Karabağ sorununun Azerbaycan ve Ermenistan arasında bir savaş halini aldığı bir dönemde, 25-26 Şubat 1992’de, Karabağ’daki Hocalı kasabasında Ermeni birliklerinin Azerbaycanlı sivillere karşı giriştiği ve farklı rakamlar söz konusu olsa da muhtemelen 485 ila 613 kişinin yaşamını yitirdiği katliam ise Dağlık Karabağ çatışması süreci içinde yaşanan en acımasız katliam olarak tarihe geçmiştir. Sonuçta, 1988 yılından itibaren yaşanan zorla yerinden etmeler, insanların duydukları korku nedeniyle yerlerini terk etmeleri ve katliamlar, 1918-1921 yıllarında bölgede yaşanan etnik temizlik süreçlerini akla getiren olaylar olarak tarihteki yerlerini almıştır.

Azerbaycan ve Ermenistan’da bunlar yaşanırken, 23 Mart’ta, Sovyetler Birliği’ndeki en üst karar alıcı makam olan Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti, Dağlık Karabağ’ın Azerbaycan’dan ayrılarak Ermenistan’a bağlanmasının, Sovyetler Birliği Anayasası’nın 78. maddesi uyarınca mümkün olmadığını belirten bir karar almıştır. 28 Haziran ve 18 Temmuz’da Gorbacov ve Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti Başkanlık Heyeti bu kararı teyit eden açıklamalar yapmıştır. Ne var ki, bu karara rağmen, Ermenistan Yüksek Sovyeti, Dağlık Karabağ’ın Ermenistan’a katılmasına dair kararlar almaktan ve bildirimler yayınlamaktan geri durmamıştır. Bu kapsamda, Ocak 1990’da Dağlık Karabağ ve Ermenistan için ortak bir bütçe açıklanmıştır. Nisan 1990’da ise Ermenistan’daki yetkililer Dağlık Karabağ Ermenilerinin Ermenistan’daki seçimlerde oy kullanabileceklerini ilan etmiştir.¹²

Ermenistan ve Dağlık Karabağ sovyetlerinin, Dağlık Karabağ’ın Azerbaycan’dan ayrılarak Ermenistan’a katılmasına dair aldığı kararların, Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti tarafından Sovyetler Birliği Anayasası neden gösterilerek geçersiz kılınmış olması günümüzde Dağlık Karabağ sorununun hukuki boyutu hakkındaki tartışmalar açısından önemli bir olgudur. Bunun yanında, Dağlık Karabağ meselesinin gündeme gelmesindeki esas hususun Dağlık Karabağ’ın bağımsızlığı değil, Ermenistan’a bağlanma talebi olması, bu talebin yalnızca Karabağ Ermenileri tarafından değil Erivan tarafından da gündeme getirilmesi, nitekim en azından 1993 yılına kadar hem Dağlık Karabağ Ermenilerinin hem de Ermenistan’ın esas söyleminin Dağlık Karabağ’ın Ermenistan’a bağlanması olması çok önemli olgulardır. Bu olgular,

11 Cornell, *The Nagorno-Karabakh Conflict*, 16-20& 24.

12 Cornell, *The Nagorno-Karabakh Conflict*, 19-25&33.

günümüzde Ermeni tarafının söyleminin temelinde yer alan ve sorunun ‘Dağlık Karabağ’ın Azerbaycan’dan bağımsız bir devlet olmak arzusu’ olduğu argümanının gerçekleri yansıtmadığını göstermektedir. Bu, özellikle Ermenistan’ın Dağlık Karabağ’ın kendisine bağlanması yönündeki ısrarı göz önünde bulundurulduğunda daha da anlaşılır bir hal almaktadır. Sorunun özüne dair bu husus, hem siyasi hem de hukuki boyutları açısından önem arz etmektedir.¹³ Ayrıca, 2 Eylül 1991’de Karabağ Ulusal Konseyi adını alan Karabağ Sovyeti’nin bağımsızlık ilan ederken sadece Dağlık Karabağ Otonom Bölgesi topraklarını değil, buranın dışında kalan Azerbaycan’ın Goranboy bölgesi üzerinde de hak iddia etmiş olması akılda tutulmalıdır.¹⁴

Dağlık Karabağ İçin Azerbaycan-Ermenistan Savaşı

30 Ağustos 1991’de Azerbaycan bağımsızlığını ilan etmiştir. 2 Eylül 1991’de ise Dağlık Karabağ Ermenileri Dağlık Karabağ Cumhuriyeti’ni, 6 Ocak 1992’de bağımsızlığını ilan etmiştir. 23 Eylül 1991’de de Ermenistan bağımsızlık ilanında bulunmuştur. 1991 yılı Aralık ayı sonunda ise Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) resmen ortadan kalkmıştır. Böylece, 1987 yılının sonlarında SSCB içinde bir etno-teritoryal çatışma olarak başlayan süreç, iki bağımsız devlet arasında yaşanan bir savaş halini almıştır.

30 Ocak 1992’de Azerbaycan ve Ermenistan, Dağlık Karabağ sorununun çözülmesi için bir platform olma iddiasında olan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı’na (AGİK) kabul edilmiştir. AGİK 1994 yılında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) adını alırken Dağlık Karabağ sorununun çözümü için bünyesinde faaliyet gösterecek olan Minsk Grubu oluşturulmuştur. Böylece AGİT Minsk Grubu, Dağlık Karabağ sorununun çözümünde en önemli uluslararası platform haline gelmiştir. Öte yandan, bazı üçüncü devletler de arabulucu rolü oynamak için girişimlerde bulunmuşlardır. Sonuçta, çatışmanın iki devlet arasında yaşanan bir savaşa dönüşmesinden kısa bir süre sonra günümüzde halen devam etmekte olan uluslararası arabuluculuk çabaları da başlamış, dolayısıyla sorun uluslararası bir boyut da kazanmıştır.

Mayıs 1992’de, Azerbaycan ve Ermenistan arasında imzalanacak bir barış anlaşmasının genel ilkelerine dair bir bildiri İran’ın aracılığıyla Tahran’da imzalanmıştır. Bu bildiri, uluslararası bir girişimle hazırlanan ve iki ülkenin üzerinde anlaşarak imzaladığı ilk belgedir. Ne var ki, 8-9 Mayıs tarihlerinde

13 Bununla alakalı olarak, Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan’ın 5 Ağustos 2019’da Karabağ’daki *de facto* Ermeni yönetiminin başkent olarak nitelediği Hankendi’nde halka yaptığı bir konuşmada “Artsakh [Karabağ] Ermenistandır, o kadar” şeklinde bir ifade kullanmış olması dikkat çekici bir örnek olarak akla gelmektedir.

14 Cornell, *The Nagorno-Karabakh Conflict*, 26.

Ermeni güçlerinin Şuşa'yı işgaliyle bu girişim kadük kalmıştır. Esasen bu girişim, günümüze kadar üzerinde anlaşılıp sonradan kadük kalacak pek çok girişimin ilk örneğidir.

Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki savaş tüm hızıyla sürerken 24 Ekim 1992'de ABD Kongresi, ABD'nin Azerbaycan'a yardımını yasaklayan 'Özgürlükleri Destekleme Yasası 907. Bölüm'ü (İng. *Section 907 of the Freedom Support Act*) kabul etmiştir. Pek çok araştırmacı, ABD Kongresi'nin aldığı bu kararda ülkedeki Ermeni lobisinin önemli bir rolü olduğu kanaatinde. 1992 yılında ABD Kongresi'nin aldığı karar, Dağlık Karabağ sorunu kapsamında Ermeni lobi faaliyetlerinin ilk ve en başarılı örneklerinden biri olarak tanımlanabilir. Nitekim, farklı ülkelerdeki Ermeni toplulukları halen buldukları ülkelerde Ermenistan lehine lobi faaliyetlerine günümüzde de devam etmektedir. Özgürlükleri Destekleme Yasası 907. Bölüm, 2002 yılının Ocak ayında dönemin ABD Başkanı George W. Bush tarafından yürürlükten kaldırılmıştır.

1993 yılında Azerbaycan'daki elit arasında iktidar mücadelesi devam ederken, bu mücadelenin neden olduğu karmaşa ve bozukluk, Ermeni birliklerinin Azerbaycan topraklarını işgalini kolaylaştıran önemli bir neden olmuştur. Ermeni birliklerinin Azerbaycan içindeki hızlı ilerleyişi, uluslararası toplumu işgal karşısında tepki vermek zorunda bırakmıştır. Böylece 1993 yılı Nisan ve Kasım aylarında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Ermeni güçlerin işgal ettikleri topraklardan çekilmesini isteyen dört karar almıştır.¹⁵ Bu kararlara rağmen, iki tarafın da ağır kayıplar vermesine neden olan çatışmalar 1993'den 1994'e artarak devam etmiştir.

Sonunda, birkaç kısa süreli ateşkesten sonra, 5 Mayıs 1994 tarihinde Bişkek'te Rusya'nın içinde yer aldığı AGİT Minsk Grubu'nu dışarıda bırakan tek taraflı girişimiyle,¹⁶ Azerbaycan, Ermenistan, Dağlık Karabağ Ermenileri ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nun temsilcilerinin katıldığı bir toplantıda 12 Mayıs tarihinde yürürlüğe girmek üzere iki taraf arasındaki 'kalıcı' ateşkesi sağlayan Bişkek Protokolü imzalanmıştır. Bu ateşkesle birlikte, yirmi binden fazla insanın hayatını kaybettiği, bir milyon civarında insanın yerinden edildiği, sadece Dağlık Karabağ değil çevresindeki yedi bölge de dâhil olmak üzere Azerbaycan topraklarının, Azerbaycan'ın resmi söylemine göre, %20'sinin Ermeni işgali altına girdiği savaşın 'sıcak' faslı son bulmuştur. Bunun yanında, günümüze kadar savaşı bitiren bir barış anlaşmasının imzalanamadığının ve bu nedenle savaşın *de jure* devam ettiğinin de altı çizilmelidir.

15 Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararlar şunlardır: 822 (1993) - 30 Nisan 1993; 853 (1993) - 29 Temmuz 1993; 874 (1993) - 14 Ekim 1993; 884 (1993) - 12 Kasım 1993.

16 Cornell, *The Nagorno-Karabakh Conflict*, 122; de Waal, *Black Garden*, 265.

Sonu Gelmeyen Barış Süreci

AGİT'in Aralık 1996'da Lizbon'da gerçekleştirdiği zirve, Dağlık Karabağ sorununun çözümü konusunda AGİT Minsk Grubu'nun ilk önemli girişimine sahne olmuştur. Lizbon Zirvesi'nde Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne yönelik iddialarının savunulduğu çözüme yönelik prensiplerle ilgili bir açıklama yapılmış, ancak Ermenistan'ın itirazı nedeniyle sonuç bildirisine dâhil edilmemiş, Ermenistan'ın cevaplarıyla birlikte ek kısmında yer almıştır.¹⁷ Bunun yanında, sorunun çözümüne yönelik Dağlık Karabağ'a 'Azerbaycan içinde en yüksek derecede özerklik' fikri bu zirvede gündeme gelmiş, Azerbaycan bu fikri çekinceleri olsa da kabul etmiştir.¹⁸

1997 yılının başında AGİT Minsk Grubu'nun yapısında bazı değişiklikler yaşanmış, Azerbaycan'ın itirazına rağmen Fransa eş-başkan olmuştur. Aynı süreçte, Azerbaycan'ın itirazlarını dindirmek için ABD de bir diğer eş-başkan olarak kabul edilmiştir.¹⁹ Böylece, ABD ve Fransa, 1994'ten bu yana İsveç ve sonrasında Finlandiya'yla birlikte eş-başkanlık görevini yürüten Rusya'yla birlikte²⁰ AGİT Minsk Grubu'nun daimi eş-başkanları olarak barış görüşmelerinin en önemli üçüncü aktörleri haline gelmiştir. Günümüzde de, 1997'de belirlenen eş-başkanlar –ABD, Fransa, Rusya– görevlerine devam etmektedir.

AGİT Minsk Grubu eş-başkanlığında yaşanan değişimi Mayıs 1997'de sunulan yeni bir barış önerisi takip etmiştir. Ermenistan itiraz etse de, bu öneri Azerbaycan ve Ermenistan tarafından prensipte kabul edilmiştir. Detayları kamuoyuna açıklanmayan bu planın, ilk aşamada, Dağlık Karabağ'ın çevresindeki işgal edilmiş diğer bölgelerden Ermeni güçlerin çekilmesi karşılığında, Dağlık Karabağ'ı Ermenistan'a bağlayan Laçın koridorunun Ermeni güçlerinin kontrolü altında kalmasını öngördüğü Haydar Aliyev tarafından kamuoyuna duyurulmuştur.²¹ Bundan sonraki süreçte, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ın çevresindeki işgal ettiği bölgelerden çekilmesi konusu barış görüşmelerinin en temel tartışma konularından biri haline gelmiştir.

Planın Dağlık Karabağ'daki *de facto* yetkililerin itirazıyla karşılaşması nedeniyle, Eylül ayında, ilk olarak Ermeni birlikleri Dağlık Karabağ'ın etrafındaki işgal ettikleri yerlerden çekilmeleri ve yerinden edilmiş kişilerin yerlerine geri dönmelerini, bu aşamadan sonra Dağlık Karabağ'ın statüsüne

17 de Waal, *Black Garden*, 267.

18 Cornell, *The Nagorno-Karabakh Conflict*, 123-124.

19 Cornell, *The Nagorno-Karabakh Conflict*, 124; de Waal, *Black Garden*, 269.

20 Cornell, *The Nagorno-Karabakh Conflict*, 123; de Waal, *Black Garden*, 266.

21 de Waal, *Black Garden*, 269.

karar verilmesini öngören yeni bir ‘adım-adım’ (İng. *step-by-step*) barış planı sunulmuştur. Barış için karşılıklı tavizlerin şart olduğunu düşünen Ermenistan Cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan bu planı desteklemiş, ancak bu tutumu çalışma arkadaşları ve Ermenistan kamuoyu tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Dağlık Karabağ’daki *de facto* yetkililer ise ‘adım-adım’ çözüme dair güvenlikle ilgili çekincelerini öne sürerek planı reddetmiş ve bir ‘paket çözüm’ün (İng. *package solution*) gerekli olduğunu savunmuşlardır.²² Aynı yetkililer, konfederasyon tipi bir çözümün tartışılabileceğini, ancak bunun Dağlık Karabağ’ın Bakü’nün kontrolüne girmesi anlamına gelmemesi gerektiği fikrini ifade etmiştir. Bu tepkilere rağmen, Ermenistan bu planı bazı çekincelerle sonraki müzakereler için bir temel olarak kabul etmiştir. Aralık ayında Kopenhag’da gerçekleştirilen AGİT Minsk Grubu toplantısında ise ‘adım-adım’ çözüm önerisi Ermenistan’ın itirazları nedeniyle reddedilmiş, buna ek olarak, Ermenistan’ın 1996 ‘Lizbon Prensipleri’nin vurgulanmasına karşı çıkması nedeniyle yeni bir belge ortaya çıkartılamamıştır. Bu toplantıda Dağlık Karabağ’daki *de facto* yapının üçüncü bir taraf olarak görüşmelerde yer alması önerisi de reddedilmiştir.

1998 yılının başında Dağlık Karabağ sorununun çözümü için taviz vermeye hazır bir görüntü veren Ter-Petrosyan’a karşı Ermenistan’daki siyasi elitin tepkisi iyice artmış ve 3 Şubat’ta Ter-Petrosyan cumhurbaşkanlığından istifa etmiştir. Bu istifa sonrasında, Mart ayında, Robert Koçaryan’ın Ermenistan’ın ikinci cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır. Her ne kadar Koçaryan, Ter-Petrosyan’a göre daha katı ve uzlaşmaz bir tutum sergiler gibi görünse de 1999 yılından H. Aliyev’in Aralık 2003’teki ölümüne kadar geçen sürede sorunun çözülebileceği hakkında umut yaratan adımların atılmış olması dikkat çekicidir.

1998 Kasım ayında AGİT Minsk Grubu çözüm için “ortak devlet” önerisini getirmiş, ancak Dağlık Karabağ’daki *de facto* yetkililerin olumlu yaklaştığı bu öneri Azerbaycan tarafından reddedilmiştir.²³ 1999 yılı Nisan ayında H. Aliyev ve Koçaryan NATO’nun kuruluşunun 50. yılı dolayısıyla Washington’da gerçekleştirilen zirvede baş başa bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Bu görüşme, 1993 yılından sonra iki ülkenin cumhurbaşkanlarının bir araya geldiği ilk buluşma olarak kayda geçmiştir. Bundan sonra iki cumhurbaşkanı arasındaki görüşmeler yaklaşık iki yıl kadar devam etmiştir. Bu süre içinde yaklaşık on beş kez görüşmüşlerdir.²⁴

1999 yılının Temmuz-Ekim aylarında birçok kez bir araya gelen H. Aliyev ve Koçaryan, Azerbaycan’la Ermenistan arasında, Dağlık Karabağ ile

22 Cornell, *The Nagorno-Karabakh Conflict*, 125; de Waal, *Black Garden*, 269-270.

23 Cornell, *The Nagorno-Karabakh Conflict*, 127-129.

24 de Waal, *Black Garden*, 274.

Ermenistan'ı bağlayan 'Lâçin Koridoru' na - ve muhtemelen Dağlık Karabağ'a - karşılık Meğri bölgesinde Azerbaycan ve Nahçıvan'ı bağlayacak bir koridorun - ve muhtemelen Meğri bölgesinin - takas edilmesini öngören bir planı müzakere etmiş ve anlaşmaya çok yaklaşmıştır. 1997 yılından sonra bir kez daha Karabağ sorununun çözümünün sağlanabileceği umudunun ortaya çıktığı bu süreçte, aynı zamanda, bu plana karşı Azerbaycan'da ama daha da çok Ermenistan'da ciddi tepkiler ortaya çıkmıştır. Sonuçta, Ermenistan'daki tepkiler nedeniyle ve bu ülkede 27 Ekim 1999'da yaşanan ve Ermenistan siyasetinin iki ağır topunun da aralarında olduğu sekiz kişinin hayatını kaybetmesiyle son bulan parlamento baskını sonrasında 'toprak takası planı' gündemden düşmüştür.²⁵

İki cumhurbaşkanı Eylül 2000'de New York'ta gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Binyıl Zirvesi'nde (İng. *UN Millenium Summit*) ve 2001 yılının Ocak ve Mart aylarında Paris'te ikili görüşmelerde bulunmuştur. Bunları, aynı yılın Nisan ayında Florida, Key West'teki süreç içindeki en önemli noktalardan biri olarak görülen görüşmeler takip etmiştir. Ne var ki, bazı yazarların üzerinde büyük oranda anlaşıldığını söyledikleri Key West'te müzakere edilen plan üzerinde de nihai anlaşmaya varılamamış ve H. Aliyev ve Koçaryan'ın Kasım ayı sonunda gerçekleştirilmesi beklenen görüşmeleri gerçekleşmemiştir.²⁶ Remler, bu planın iki tarafın üzerinde müzakere ettiği ve nihai barışın şartlarını belirleyen, yani Azerbaycan-Ermenistan savaşını sonlandıracak en son plan olduğunu belirtmektedir.²⁷

H. Aliyev ve Koçaryan arasında Dağlık Karabağ sorunun çözümüne yaklaşıldığına dair ümit veren görüşmelerin gerçekleştirildiği bir dönemde, Azerbaycan ve Ermenistan'da sürece dair yükselen ve zaman zaman dozu oldukça artan eleştirilerin ortaya çıkmış olması, bir kısım elite birlikte iki toplumda da karşılıklı tavizler üzerinden şekillenecek bir barış anlaşmasına karşı bir havanın oluşmakta olduğuna işaret etmektedir. Buradan yola çıkarak, her iki ülke kamuoyunun da zaman geçtikçe karşılıklı tavizler yoluyla uzlaşma anlayışından uzaklaştığı ve bu durumun sorunun çözümünde engel teşkil eden bir unsur olarak belirdiği düşünülebilir. Günümüzde, bu hususun daha da belirgin bir hal aldığını gösteren işaretler mevcuttur. Liderler arasında içerikleri toplumlara açıklanmayan gizli görüşmelerle sürecin yürütülmeye çalışılması, toplumlarda ortaya çıkan güvensizlik ve endişelerin bir nedeni olabilmektedir.

2003 yılının ortalarından itibaren Haydar Aliyev'in sağlığı iyice bozulmuş, Ekim ayında oğlu İlham Aliyev Azerbaycan'ın cumhurbaşkanı seçilmiştir. 12 Aralık 2003'de Haydar Aliyev'in vefat ettiği duyurulmuştur. Böylece, sorunun çözümüne yönelik H. Aliyev ve Koçaryan tarafından yakalanan ivme de son bulmuştur.

25 de Waal, *Black Garden*, 274-275&277; Remler, *Chained to the Caucasus*, 78-83.

26 de Waal, *Black Garden*, 277-278;

27 Remler, *Chained to the Caucasus*, 84-85.

İ. Aliyev iktidara geldikten sonra, 2004 yılının hemen başlarında, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ'ın bağımsızlığını veya Ermenistan'a bağlanmasını hiçbir zaman kabul etmeyeceğini açıklamış, Dağlık Karabağ'ın etrafındaki işgal edilmiş bölgelerden Ermeni güçlerinin çekilmesine karşılık, Azerbaycan'ın Ermenistan'a uyguladığı ekonomik ambargonun kaldırılmasını içeren bir teklif sunmuştur. Aynı öneriyi, Avrupa Parlamentosu'nun Güney Kafkasya Baş Raportörü Per Gahrton'da dile getirmiştir. Ancak, Ermenistan bu öneriyi reddetmiş, Avrupa Parlamentosu da Gahrton'un teklifini desteklememiştir. Ermenistan'ın sorunun çözümü yönünde adımlar atmasına karşılık ekonomik ödüllerin sunulması anlayışı olarak özetlenebilecek bu yaklaşım, bundan sonra Azerbaycan'ın temel söylem ve taktiklerinden biri haline gelmiştir. Ancak, Ermenistan'ın bu öneriyi başından beri olumlu yaklaşmadığı da görülmektedir.

Temmuz ayına gelindiğinde AGİT Minsk Grubu bundan sonra sorunun çözümüne yönelik yeni öneriler getirmeyeceğini, sorunun çözümünü sağlayacak anlaşma için sorumluluğa sahip olan tarafların Azerbaycan ve Ermenistan olduğunu açıklamıştır. Taraflara bir uyarı mahiyetinde değerlendirilebilecek bu açıklama, AGİT Minsk Grubu'nun sürecin ilerletilmesi anlamında gitgide daha ümitsiz ve etkisiz bir noktaya geldiğine işaret eden göstergelerinde ilklerindedir.

2005 yılının Ocak ayında Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM) Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgalini eleştiren bir karar almıştır. Kararda, bölgelerde Ermeni güçlerin Azerbaycanlılara karşı gerçekleştirdiği etnik temizliğe dair imaların olması dikkat çekmektedir.²⁸ Şubat ayında ise AGİT, Ermenistan'ın kontrolündeki Azerbaycan topraklarındaki ilk gözlem misyonunu gerçekleştirmiştir.²⁹ AGİT, gözlemleri sonucunda Dağlık

28 Bu karar için bk. "The Conflict over the Nagorno-Karabakh Region dealt with by the OSCE Minsk Conference," *Council of Europe Parliamentary Assembly*, Ocak 25, 2005, erişim Eylül 05, 2020, <https://pace.coe.int/pdf/71abaad2a06910e613bdedda2048c0d7d7e987183326667a8259ffe25682ae848428feba12/resolution%201416.pdf>.

29 AGİT Minsk Grubu'nun bu gözlem misyonu ile ilgili açıklaması için bk. "OSCE Minsk Group Fact-Finding Mission Visits Occupied Regions of Azerbaijan," *OSCE*, Şubat 10, 2005, erişim Eylül 05, 2020, <https://www.osce.org/mg/57187>. U gözlem misyonu sonrası hazırlanan rapor için bk. "Report of the OSCE Fact-Finding Mission (FFM) to the Occupied Territories of Azerbaijan Surrounding Nagorno-Karabakh (NK)," *European Parliament*, Şubat 28, 2005, erişim Eylül 05, 2020, https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/fd/dsca20050413_08/dsca20050413_08en.pdf. Bölgede ikinci bir gözlem misyonu 7-12 Ekim 2010 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Ancak bu misyonla ilgili bir sayfadan da kısa bir 'özet rapor' yayınlanmıştır. Bu 'özet rapor' için bk. "Executive Summary of the 'Report of the OSCE Minsk Group Co-Chairs' Field Assessment Mission to the Occupied Territories of Azerbaijan Surrounding Nagorno-Karabakh," *OSCE*, erişim Eylül 05, 2020, <https://www.osce.org/files/f/1/documents/7/d/76209.pdf>. Ocak 2018'de üçüncü bir gözlem misyonunun gerçekleştirilmesi gündeme gelmiştir. Bu fikre Bakü olumlu yaklaşmış, Ermeni tarafı ise aksi bir tutum sergilemiştir. Aynı yıl Nikol Paşinyan'ın Ermenistan'da iktidara gelmesinin ardından, Erivan bir gözlem misyonunu gündeme getirmiş, ancak bu misyonun Sovyet dönemindeki Dağlık-Karabağ bölgesinin savaşın sıcak evresi sonrasında Bakü'nün kontrolünde kalan çok küçük bir kısmında gerçekleştirilmesini önererek ciddiyetsiz ve açıkça propaganda amaçlı bir şekilde tavrı sergilemiştir. Bu öneriyi Bakü reddetmiştir.

Karabağ'ın çevresinde sayısı artmaya başlayan Ermeni yerleşimlerinin ortaya çıkmasında Ermenistan'ın ciddi bir dahlinin olmadığını, Laçin'deki ve daha az olmakla beraber Agdere'deki (Erm. *Mardakert*) yerleşimlerin ise Dağlık Karabağ'daki *de facto* yetkililerin bir noktaya kadar desteğiyle gerçekleştiğini belirtmiştir. Sorun çözüm sürecinin önemli adımlarından biri olarak tartışılan Dağlık Karabağ'ın çevresindeki bölgelerdeki işgalin sonlandırılması konusuyla bağlantılı olan Ermeni yerleşimciler konusu günümüzde de gitgide derinleşen bir sorun olmaya devam etmektedir.

16-17 Mayıs 2005'te Avrupa Konseyi Varşova Zirvesi'nde de İ. Aliyev ve Koçaryan, Dağlık Karabağ'ın çevresindeki bölgelerden Ermeni güçlerinin çekilmesi konusunu görüşmüşlerdir. Bunun yanında, bu görüşmede, kapsayıcı bir barış planı yerine, barış sürecinin genel prensiplerinin ne olacağını tartışılmış olması önemlidir. Buna göre, taraflar ilk olarak 'temel prensipler' üzerinde anlaşmaya vardıldıktan sonra üzerinde anlaşma sağlanan bu prensipler üzerinden müzakereler ve barış süreci sürdürülecektir. Bu prensiplerin ne olduğu kamuoyuna açıklanmamış olsa da, Ermeni tarafının yaptığı açıklamalarda bunlardan en önemlilerinin Dağlık Karabağ'ın etrafındaki Ermeni işgali altında bölgelerden Ermeni birliklerinin geri çekilmesi ve Dağlık Karabağ'ın statüsünün sonraki yıllarda, üzerinde mutabık kalınacak bir mekanizma yoluyla belirlenmesi olduğu anlaşılmıştır.³⁰ Mayıs 2005'teki barış sürecinin 'temel prensipleri'ne dair görüşmenin ardından günümüze kadar geçen süreçte bu prensipler üzerinde anlaşmaya varılmaya çalışılmaktadır. Bir başka deyişle, geçen yaklaşık on beş yıllık sürede halen 'temel prensipler' üzerinde anlaşma sağlanıp barış süreci ileri aşamalarına geçilememiştir. İkinci olarak, Mayıs 2005'e kadar genel barış süreci üzerinde tartışılırken bundan sonra bu sürecin temellerini oluşturacak prensiplerin tartışılmaya başlanması 2005 yılına gelindiğinde 1994 yılından daha geri bir noktada bulunduğu, sürecin başladığı noktadan daha geriye gittiğini göstermektedir.

2006 yılında da detaylı barış planının yerine 'temel prensipler'in tartışıldığı süreç devam etmiştir. Bu kapsamda, 10-11 Şubat tarihlerinde Fransa'nın Rambouillet kentinde gerçekleştirilen görüşme ümit yaratmış, ancak Dağlık Karabağ'ın etrafındaki bölgelerden Ermeni işgal güçlerinin çekilmesi ve nihai statü hakkındaki referanduma dair anlaşmazlıklar nedeniyle bu görüşmeden de bir sonuç çıkmamıştır. Süreçte bir türlü anlamlı ilerlemelerin kaydedilememesi AGİT Minsk Grubu eş-başkanları arasında hayal kırıklığını arttırmış ve iki tarafın niyetinin gerçekten soruna bir çözüm bulmak olup olmadığını sorgulanmaya başlanmıştır.³¹

30 Remler, *Chained to the Caucasus*, 92-93.

31 de Waal, *Black Garden*, 287-288; Remler, *Chained to the Caucasus*, 94.

Bunu takiben, 22 Haziran 2006'da AGİT Minsk Grubu eş-başkanları İ. Aliyev ve Koçaryan'a sunduklarını belirttikleri yedi maddeden oluşan bir 'temel prensipler' listesini hazırladıkları bir raporda kamuoyuyla paylaşmıştır. Açıklanan prensipler şunlardır:³²

- Kelbecer ve Laçın'le ilgili özel yöntemler belirlenmek kaydıyla, Ermeni birliklerinin Azerbaycan topraklarından aşamalı geri çekilmesi;
- Bu toprakların askerden arındırılması;
- Dağlık Karabağ'ın nihai statüsünün belirleneceği, tarihi ve yöntemi sonraki görüşmelerde belirlenecek bir referandum veya halk oylaması;
- Uluslararası bir barış gücünün konuşlandırılması;
- Anlaşmanın uygulanması için ortak bir komisyonun oluşturulması;
- Mayınların temizlenmesi, tahrip olan altyapının yeniden inşası ve yerinden edilmiş kişilerin (IDP) yeniden yerleştirilmeleri için uluslararası yardımın sağlanması. Geçici düzenlemelerle Dağlık Karabağ'ın yardım kuruluşlarıyla dolaysız ilişkilerinin sağlanması.
- Güç kullanımı veya güç kullanma tehdidinin reddedilmesi;
- Uluslararası ve ikili güvenlik teminatları.

Bu raporda dikkat çeken bir husus, sürecin ilerlememesinden duyulan rahatsızlığın açıkça ifade edilmesi ve tarafların uzlaşa yönünde adım atmaması halinde AGİT Minsk Grubu'nun bu konuda daha fazla çaba sarf etmeyeceğinin ima edilmesidir.³³

Dağlık Karabağ'ın statüsünün belirleneceği referandumla ilgili prensip tarafların farklı nedenlerle itirazlarına neden olmuştur. Azerbaycanlı yetkililer referandumun sadece Dağlık Karabağ'da değil, tüm Azerbaycan'da yapılması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Azerbaycan bu görüşünü günümüzde de savunmaktadır. Dağlık Karabağ'daki *de facto* yetkililer ise, muhtemelen Erivan'ın görüşünü de yansıtan bir şekilde, hâlihazırda 1991 yılında Dağlık Karabağ'da bir referandum yapıldığını ve Dağlık Karabağ halkının bağımsızlıktan yana bir tercihte bulunduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca, yapılacak

32 Remler, *Chained to the Caucasus*, 95. Bu prensiplerle ilgili AGİT Minsk Grubu'nun açıklaması için bk. "Statement by the OSCE Minsk Group Co-Chairs," OSCE, Temmuz 06, 2006, erişim Eylül 05, 2020, <https://www.osce.org/mg/47496>.

33 Remler, *Chained to the Caucasus*, 95.

bir referandumun Dağlık Karabağ'ın çevresindeki bölgelerden Ermeni birliklerin çekilmesinden sonra değil önce yapılması gerektiğini iddia etmişlerdir.³⁴ 10 Aralık 2006'da Dağlık Karabağ'da bölgenin bağımsızlık ve egemenliğiyle ilgili bir maddenin de bulunduğu "anayasa" referandumun yapılması,³⁵ bu itirazlar çerçevesinde atılmış stratejik bir adım olarak düşünülebilir. Esasen, Dağlık Karabağ'ın nihai statüsünün belirleneceği referandumun zamanı ve yöntemi, bununla bağlantılı olan Dağlık Karabağ'ın etrafındaki işgal altındaki bölgelerden Ermeni birliklerinin çekilmesi konusuyla birlikte, en çok tartışma yaratan husus olarak karşımızda durmaktadır.

'Temel prensipler'in açıklamasından sonra tarafların sergiledikleri tavır Kasım 2007'de düzenlenen AGİT Minsk Grubu toplantısında Azerbaycan ve Ermenistan dış işleri bakanlarının bir araya gelmeyi reddetmesine kadar varmıştır. Buna karşılık AGİT Minsk Grubu, dış işleri bakanlarına ayrı ayrı prensiplerin son halini içeren ve 'Madrid Prensipleri' diye anılmaya başlanan belgeyi sunmuştur.³⁶

Mayıs 2009'da AGİT Minsk Grubu'nun ABD'li eş-başkanı Matthew Bryza Doğu Ortaklığı Girişimi'nin (İng. *Eastern Partnership Initiative*) ilan edildiği zirve çerçevesinde bir araya gelen iki cumhurbaşkanının 'Madrid Prensipleri'nin üzerinde durduğu bazı temel meseleler hakkında anlaşmaya vardıklarını duyurmuştur. 10 Temmuz tarihinde İtalya'da AGİT Minsk Grubu eş-başkanı ülkelerin devlet başkanları bir açıklama yaparak İ. Aliyev ve Serj Sargsyan'ın bazı ufak ayrılıklar hariç 'Madrid Prensipleri'nin biraz daha işlenmiş halleri olan 'temel prensipler' üzerinde anlaştıklarını duyurmuş ve bazı kaynaklara göre toplam on dört maddeden oluşan 'Madrid Prensipleri'nin altı temel prensibinin yer aldığı bir belgeyi kamuoyuyla paylaşmışlardır. Açıklanan belgede yer alan prensipler şunlardır:³⁷

- Dağlık Karabağ'ın çevresindeki bölgelerin Azerbaycan'ın kontrolüne geri verilmesi;
- Dağlık Karabağ'a güvelik ve öz yönetim garantileri sağlayan geçici bir statü;
- Ermenistan'ı Dağlık Karabağ'a bağlayan bir koridor;

34 Remler, *Chained to the Caucasus*, 96-97.

35 Remler, *Chained to the Caucasus*, 97-98.

36 Remler, *Chained to the Caucasus*, 97-98.

37 Remler, *Chained to the Caucasus*, 103-104. Ayrıca bk. "Joint Statement on the Nagorno-Karabakh Conflict," *The White House*, Temmuz 10, 2009, erişim Eylül 05, 2020, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/joint-statement-nagorno-karabakh-conflict>.

- Dağlık Karabağ'ın nihai yasal statüsünün gelecekte yasal olarak bağlayıcı bir irade bildirimiyile belirlenmesi;
- Tüm yerlerinden edilmiş kişilerin ve muhacirlerin eskiden yaşadıkları yerlere dönme hakkı;
- Barış gücü operasyonunu da içeren uluslararası güvenlik garantileri.

Ne var ki, özellikle Dağlık Karabağ'ın statüsünün belirlenmesiyle ilgili madde olmak üzere, açıklanan prensipler bir kez daha Azerbaycan, Ermenistan ve Dağlık Karabağ kamuoylarında tepki ve hararetle tartışmalara neden olmuştur.³⁸ Bunun yanında, Azerbaycan bazı çekincelerle birlikte 'temel prensipler'e karşı daha olumlu bir yaklaşım sergilemiş, Ermenistan ise prensiplere dair yeni bir taslak talep etmiştir.³⁹

'Madrid Prensipleri' halen barış görüşmelerinin üzerinde yürütüldüğü zemini teşkil etmektedir. Ne var ki, bu prensipler sunulurken yaşanan bu sahne bile, yani Azerbaycan ve Ermenistan dış işleri bakanlarının bir araya gelmemesi, Dağlık Karabağ sorunun çözümünden ne denli uzakta olduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir. Bundan sonra da, bu çerçevede dikkate değer bir mesafenin kat edildiğini söylemek mümkün değildir. Taraflar birbirlerini açıklanan prensipleri kendi çıkarına olacak şekilde kötü niyetli yorumlamakla suçlamaya devam etmektedirler. Bu durum karşısında AGİT Minsk Grubu yaşanan durumdan dolayı yaşadıkları hayal kırıklığını açık olarak ifade etmekten imtina etmemektedir. Öyle ki, AGİT Minsk Grubu, Dağlık Karabağ sorununun çözümünün sorumluluğunun Azerbaycan ve Ermenistan'da olduğu belirten açıklamalar yaparak bir yandan artık kendilerinin yapabileceği şeylerin sınırına geldiğini ima etmekte, öte yandan üstü örtük bir şekilde de olsa sorunun çözülememesinin sorumluluğunun Azerbaycan ve Ermenistan'da olduğunu belirtmektedirler. Sonuçta, 'Madrid Prensipleri'nin açıklanması, Dağlık Karabağ sorununun çözümüyle ilgili AGİT Minsk Grubu'nun son önemli adımı olmuştur; bundan sonra, günümüze geçen süre zarfında, dikkate değer bir başka girişimi söz konusu olmamıştır.

'Madrid Prensipleri'nin açıklanmasının ardından, 19 Şubat 2008'de Ermenistan'da gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimleri sonrasında kanlı olaylar yaşanmış, 4-9 Mart'ta ise Azerbaycan-Ermenistan cephe hattında yoğun çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmaları, 25 Nisan'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun, Ermenistan'ın işgal ettiği topraklardan çekilmesini talep eden bir karar alması takip etmiştir. Bu kararla ilgili olarak, AGİT Minsk Grubu eş-

38 Remler, *Chained to the Caucasus*, 104.

39 de Waal, *Black Garden*, 301.

başkanı olan üç ülkenin bu karar aleyhine oy kullanmış olması dikkat çekicidir.⁴⁰ ABD, Fransa ve Rusya'nın bu ve benzeri tavırları AGİT Minsk Grubu'na karşı duyulan güvenin zedelenmesine neden olan önemli etmenlerdir.

Kasım 2007'de 'Madrid Prensipleri'nin açıklanması, yukarıda ifade edildiği üzere AGİT Minsk Grubu'nun Dağlık Karabağ sorununun çözümüyle ilgili geliştirdiği son önemli öneridir. Bunun yanında, bundan sonra yaklaşık dört senelik süreçte konuyla ilgili AGİT Minsk Grubu'nun eş-başkanlarından Rusya'nın öne çıkan girişimleri olmuştur. Bu süreç içerisinde, Haziran 2008'den 2012 yılı Ocak ayı sonuna kadar İ. Aliyev ve Sargsyan arasında gerçekleştirilen on beş görüşmenin on biri dönemin Rusya Cumhurbaşkanı Dmitry Medvedev'in ev sahipliğinde gerçekleştirilmiştir.⁴¹ Dağlık Karabağ sorununun çözümüne liderlik etme çabasının Rusya'nın daha geniş perspektifli jeopolitik hesaplarının bir yansıması olduğu akla gelmektedir.

Rusya'nın çabalarının ilk meyvesi 2 Kasım 2008'de Medvedev'in ev sahipliğinde bir araya gelen İ. Aliyev ve Sargsyan'ın Moskova Deklarasyonu adıyla anılan belgeyi imzalamalarıdır. Ne var ki, 'Moskova Deklarasyonu,' esasında oldukça genel geçer iyi niyet bildiriminden öte bir belge değildir. Öte yandan, Mayıs 1992'de imzalanan Tahran Deklarasyonu ve 1994'te Bişkek'te imzalanan ateşkes anlaşmasından sonra iki ülkenin imza koyduğu ilk ortak metin olması⁴² itibarıyla sembolik bir öneme sahip olabilir.

Süreç içinde son önemli girişim, AGİT Minsk Grubu eş-başkanı ülkelerin Azerbaycan ve Ermenistan devlet başkanlarını Medvedev'in ev sahipliğinde Haziran 2011'de Rusya'nın Kazan kentinde düzenlenen toplantıda 'Madrid Prensipleri' üzerinden formüle edilmiş ve kimi kaynaklarda 'Kazan Belgesi' olarak anılan bir metni imzalamaları için baskı yapmaları olmuştur. Ne var ki, bu baskıya rağmen Kazan toplantısı da bir sonuç elde edilememesi dolayısıyla diğer süreçler gibi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu çerçevede son bir toplantı Haziran 2012'de Rusya'nın Soçi kentinde düzenlenmiş ancak bundan da bir sonuç çıkmamıştır. Böylelikle, Medvedev'in esas aktör olarak ortaya çıktığı 2008-2012 süreci son bulmuştur.⁴³

Medvedev'in girişimlerinin damgasını vurduğu 2008-2012 yıllarından sonraki süreçte yaşananlar, uluslararası toplumda Dağlık Karabağ sorununun çözümüne dair ümitlerin iyice azaldığını düşündürmektedir. Öyle ki, geldiğimiz noktada AGİT Minsk Grubu'nun esas çabasının iki ülke arasındaki

40 Remler, *Chained to the Caucasus*, 98.

41 Remler, *Chained to the Caucasus*, 100.

42 de Waal, *Black Garden*, 295; Remler, *Chained to the Caucasus*, 102.

43 de Waal, *Black Garden*, 302-303; Remler, *Chained to the Caucasus*, 109-110.

tüm bağların kopmasıyla barış sürecinin çökmesini engellemek ve iki ülke arasında sıcak çatışmaları önlemek çerçevesine sıkıştığı görülmektedir. Bir başka deyişle, son yıllarda AGİT Minsk Grubu'nun tek hedefinin Dağlık Karabağ sorununun çözümü değil, sıcak çatışmaların önlenmesi haline geldiği söylenebilir. Ne var ki, sıcak çatışmaların önlenmesi çabalarının da sonuç vermediğini, cephe hattında sürekli bir hal alan ve her iki taraftan da kayıplara neden olan irili ufaklı ateşkes ihlalleri göstermektedir. Bunun yanında, 2016 yılı Nisan ayında yaşanan 'Dört Gün Savaşı'⁴⁴ ve 12 Temmuz 2020 tarihinde Karabağ cephe hattının yaklaşık 100 km kuzeyindeki Tovuz bölgesinde başlayıp birkaç gün süren büyük çaplı çatışma,⁴⁵ ateşkes ihlallerinin ötesinde bir savaşın yaşanmasının ihtimal dışı olmadığına işaret etmektedir. Bu durum, 'Madrid Prensipleri'nin duyurulduğu 2007 yılı milat alınırca, sonraki yaklaşık on üç yıllık sürede ihtilafın çözümüne ilişkin aslında ilerleme değil bir gerileme kaydedildiğini göstermektedir.

Sonuç

Toparlamak gerekirse, iki yüz yılı aşan bir tarihsel arka planı olan Dağlık Karabağ sorunu, 1987 yılının sonlarında SSCB içinde bir etnik çatışma olarak ortaya çıkmış ve SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan iki devlet olan Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki bir devletlerarası savaş halini almıştır. Çatışmanın devletlerarası bir savaş halini alması üçüncü devletlerin ve uluslararası kuruluşların çatışmanın sonlandırılması ve barışın sağlanması için devreye girmesini beraberinde getirmiştir. Böylece, ihtilaf aynı zamanda uluslararasılaşmıştır 1994 yılında, günümüzde halen faaliyette olan, AGİT Minsk Grubu barış sürecindeki temel üçüncü aktör konumundadır. Bu çerçevede, 1997'den bu yana AGİT Minsk Grubu eş-başkanları olan ABD, Fransa ve Rusya'nın, Azerbaycan ve Ermenistan'la birlikte, sürecin en önemli üçüncü aktörleri olduğu da söylenmelidir. ABD, Fransa ve Rusya arasında ise Rusya daha da öne çıkan bir ülkedir.

1998'de görevi bırakıncaya kadar Ermenistan'ın cumhurbaşkanı olan Levon Ter-Petrosyan sorunun karşılıklı tavizler yoluyla çözümüne yönelik görece olumlu bir yaklaşım sergilemişse de, Ermenistan'daki elit ve halkın muhalefeti nedeniyle, Ter-Petrosyan döneminde çözüme dair bir başarı sağlanamamıştır.

44 'Dört Gün Savaşı' hakkında bir değerlendirme için bk. Turgut Kerem Tuncel, "Güney Kafkasya'da 2-5 Nisan 2016'da Yaşanan 4 Gün Savaşı," *Ermeni Araştırmaları* 53 (2016): 301-338.

45 Bu çatışma hakkında bir değerlendirme için bk. Turgut Kerem Tuncel, "Azerbaycan-Ermenistan Sınır Hattında 12 Temmuz 2020'de Patlak Veren Çatışma ve Karabağ İhtilafı Hakkında Değerlendirmeler," Analiz No: 2020 / 27, *AVİM*, Temmuz 23, 2020, erişim Eylül 05, 2020, <https://avim.org.tr/tr/Analiz/AZERBAYCAN-ERMENISTAN-SINIR-HATTINDA-12-TEMMUZ-2020-DE-PATLAK-VEREN-CATISMA-VE-KARABAG-IHTILAFI-HAKKINDA-DEGERLENDIRMELELER>.

Ter-Petrosyan'dan sonra Ermenistan'ın cumhurbaşkanı olan Robert Koçaryan katı ve uzlaşmaz bir siyasi söylem tutturmuş olsa da, 1999'dan Ekim 1993'te Azerbaycan'ın cumhurbaşkanı olan Haydar Aliyev'in Aralık 2003'teki ölümüne kadar geçen sürede sorunun çözümü konusunda ciddi sayılabilecek adımlar atılmaya çalışılmıştır. Ancak, bu süreçte de çözüme ulaşılamamıştır.

AGİT Minsk Grubu çerçevesinde yürütülen barış görüşmelerinin zaman içinde nihai barışı sağlayacak anlaşmaya ulaşılmasından, barış sürecinin hangi prensipler üzerinden yürütüleceğinin tartışıldığı bir hal alması dikkat çekmektedir. Bahsi geçen 'temel prensipler'in belirlenmesinde geline en üst nokta 2007 yılında 'Madrid Prensipleri' diye anılan prensiplerin kamuoyuna açıklanması olmuştur. Bundan sonra günümüze kadar geçen süreçte bunun ötesine geçen bir ilerleme kaydedilememiştir. 'Temel prensipler'den olan Dağlık Karabağ'ın etrafında Ermeni birliklerinin işgali altındaki bölgelerden Ermeni birliklerin çekilmesi ve Dağlık Karabağ'ın nihai statüsünün belirleneceği referandum halen tarafların farklı yorumlarına konu olmakta, sürecin ilerlemesini tıkayan en önemli iki neden olmaya devam etmektedir.

Sürecin tıkanması AGİT Minsk Grubu'nun önceliklerinin değişmesine de neden olmuştur. Nihai barışın sağlanması için yola çıkan AGİT Minsk Grubu, 2000'li yılların ortalarından itibaren barışın sürecinin üzerine inşa edileceği 'temel prensipler'in belirlenmesi noktasına gerilemiş, 2010'lu yılların ortalarına doğru ise çözüm sürecinin çökmesinin engellenmesi ve Azerbaycan ve Ermenistan arasında sıcak çatışma ve savaşın önlenmesi noktasına kadar gelmiştir. Buna rağmen, 2016 yılının Nisan ayındaki 'Dört Gün Savaşı'nın ve 12 Temmuz 2020'deki büyük çaplı çatışmanın patlak vermesi engellenememiştir.

Sonuç olarak, iki yüzyılı aşan tarihsel bir arka plana sahip olan, otuz yılı aşkın bir süredir devam eden ve günümüzde çözülemeyen/inatçı bir çatışma halini alan Dağlık Karabağ sorunu ve *de jure* savaş, beş büyük jeopolitik alanının - Avrupa; Avrasya; Orta Asya; Doğu Akdeniz ve Orta Doğu; İran Körfezi ve Hint Okyanusu - önemli bir kesişme noktası olan Güney Kafkasya'da, istikrar ve barışı tehdit eden bir sorun olmaya devam etmektedir.

DAĞLIK KARABAĞ UYUŞMAZLIĞINDA SELF-DETERMİNASYON TEZLERİNİN GÖRECELİĞİ

Av. Dr. Deniz AKÇAY*

A) Hocalı Katliamı, Birleşmiş Milletler Üyeliği, Güvenlik Konseyi Kararları

Aralık 1991’de Kazakistan’ın o dönemdeki başkenti Almatı’da toplanan on bir Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin temsilcileri Sovyetler Birliği’nin sona ermiş olduğunu (*has ceased to exist*) açıklamışlardır¹. Bu şekilde 1921’de kurulmuş olan Sovyetler Birliği’nin devletler hukuku tüzel kişiliği sona ermiş olmaktadır.

Toplantı sonunda açıklanan bildiriye eski Sosyalist Cumhuriyetlerinin yeni oluşumlarındaki sınırları, yetkileri, siyasal ve ekonomik özellikleri ya da beklentileri hakkında hiçbir bir açıklamaya, çekinceye veya sınırlamaya yer verilmemiştir. Aksine, Bildiri’nin Giriş Bölümü’nün (*Preamble*) üçüncü paragrafında Bildiri’yi imzalamış olan on bir Devletin, birbirlerinin ülke bütünlüğünü ve hâlihazırdaki sınırlarının dokunulmazlığını tanıdığı ve saygı göstereceği açıkça vurgulanmıştır.²

Sovyetler Birliği’nin bu şekilde dağılmasıyla bir yerde klasik devletler hukukundaki *uti possidetis* kuralı uygulanarak, dağılma sonucunda, her yeni devletin dağılmadan önceki sınırlarının aynen korunması öngörülmüştür.³

Ardından, bağımsızlığını kazanan devletlerin, tanınma ve Birleşmiş Milletler’e (BM) üye olma süreci başlamıştır.

---

* Doctorat d’Etat en Droit Public, Ortak Hükümet Ajansı, Emekli T.C. Dışişleri Bakanlığı Mensubu

1 “The Alma Ata-Declaration,” 21 Aralık 1991, *ROP*, http://www.operationspaix.net/DATA/DOCUMENT/3825~v~Declaration_d_Alma-Ata.pdf.

2 “...recognizing and respecting each other’s territorial integrity and the inviolability of the existing borders..”(The Alma Ata-Declaration,” *ROP*.)

3 *Uti possidetis* kuralı geçmişte özellikle sömürgeler açısından uygulanmıştır. Son zamanlarda eski Yugoslavya’nın dağılması sonucunda, ortaya çıkan yeni devletler açısından Badinter Komisyonu tarafından uygulanmıştır. (“Commission Badinter”, *Avis no.3 Revue Générale de Droit International Public*, 1992: 268-269.)

Bu meyanda, Azerbaycan Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti'nin de BM'ye üye olma başvuruları yerleşik prosedüre uygun olarak, ilk aşamada Güvenlik Konseyi tarafından incelenmiştir. Konsey her iki devletin üyelik taleplerini herhangi bir kayıt ya da koşul öngörmeksizin aynen kabul etmiş ve iki Devletin üyelik taleplerinin kabulü konusunda nihai kararı verecek olan Genel Kurul'a havale etmiştir.⁴

BM Genel Kurulu da iki devleti, herhangi bir kayıt getirmeksizin yerleşik uygulama çerçevesinde 2 Nisan 1992 tarihinde üyeliğe kabul etmiştir.⁵

Öte yandan, Ermenistan'ın uzun süredir Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesine yönelik devam eden operasyonları, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından iki ay sonra yoğunlaşmış; söz konusu askeri saldırılar 26-27 Şubat 1992'de Hocalı'da katliama dönüşmüştür. Bu katliam bazı devletler tarafından soykırım olarak da nitelendirilmiştir.⁶ Bu arada, devam etmekte olan Dağlık Karabağ savaşı ile ilgili olarak, Güvenlik Konseyi'nin 1993 yılında aldığı dört karardan ilki ancak Nisan 1993'te kabul edilebilmiştir.⁷

Azerbaycan'ın ülke bütünlüğüne saldırı niteliğini taşıyan ve ayrıca daha geniş çapta bölgesel barışı da tehdit edecek boyutlara ulaşan Dağlık Karabağ uyuşmazlığı ile ilgili olarak BM Güvenlik Konseyi, özellikle, 1993 yılında kabul ettiği dört kararlar (*Resolutions*), bir yandan, Dağlık Karabağ'daki silahlı çatışmaların sona erdirilerek, Azerbaycan'ın ülke bütünlüğü ve sınırlarının dokunulmazlığına dayalı barışçı bir çözüme gidilmesi koşullarının sağlanması, diğer yandan da, bu çerçevede ulaşılabilecek çözüm yollarının uyması gereken koşulların belirlenmesi amaçlanmıştır.⁸

4 Bkz. Azerbaycan açısından 14 Şubat 1992 tarihli 742 sayılı karar (BM Genel Kurulu, "S/RES/742(1992)," *United Nation Digital Library*, 14 Şubat 1992, <https://digitallibrary.un.org/record/137563>.); Ermenistan açısından da ise 29 Ocak 1992 tarihli 735 sayılı karar (BM Genel Kurulu, "S/RES/735(1992)," *United Nation Digital Library*, 29 Ocak 1992, <https://digitallibrary.un.org/record/136238>.).

5 Bkz. Azerbaycan açısından 2 Mart 1992 tarihli ve 46/230 sayılı BM Genel Kurul kararı; Ermenistan açısından ise 2 Mart 1992 tarihli ve 46/227 sayılı BM Genel Kurul kararı (BM Genel Kurulu, "Forty-six Session," 2 Mart 1992 <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/UNMembers%20ARES%2046%20230.pdf>.) Bu kararlarda da görüldüğü gibi, BM Genel Kurulu, bu arada devam eden savaş ve Hocalı katliamından bir ay gibi çok kısa bir süre geçmiş olmasına rağmen Ermenistan'ın üyeliğini tamamen teknik, usulen bir kararla kabul etmiştir.

6 Soykırım olarak nitelemiş olan devletler: Azerbaycan, Meksika, Pakistan Kolombiya, Çek Cumhuriyeti, Bosna Hersek, Peru, Honduras, Sudan. Ayrıca ABD'nin Massachusetts, Texas, New Jersey, Arkansas, Oklahoma, Tennessee, Pennsylvania, Batı Virginia, Connecticut, Florida, Arizona, Utah Eyaletleri de Hocalı olaylarını katliam olarak nitelemiştir. (Kaynak: Wikipedia.)

7 BM Güvenlik Konseyi, S/RES/822 (1993), 30 Nisan 1993, <http://unscr.com/en/resolutions/822>.

8 30 Nisan 1993 tarihli, 822 sayılı karar, 29 Temmuz 1993 tarihli 853 sayılı karar, 14 Ekim 1993 tarihli 877 sayılı karar, 12 Kasım 1993 tarihli ve 884 sayılı karar.

Özellikle 12 Kasım 1993 tarihli ve 884 sayılı kararda, sorunun barışçı yollarla çözümlenmesi çağrısının ötesinde, Azerbaycan'ın egemenlik haklarını ve ülke bütünlüğünü tehdit eden Dağlık Karabağ sorunu çerçevesinde, Azerbaycan'ın ülke bütünlüğü yeniden teyit edilmiş (*reaffirming*), ayrıca sınırların dokunulmazlığı ilkesi konusunda da “güç kullanarak ülkenin genişletilmesinin kabul edilemeyeceği” vurgulanmıştır.

Bu bakımdan, söz konusu kararlar, Dağlık Karabağ uyuşmazlığını sona erdirmemekle birlikte, gerek Alma-Ata Bildirisi'ndeki gerek Azerbaycan ve Ermenistan devletlerinin BM'ye kabul edilmeleri aşamasında var sayılan temel ilkelerden herhangi bir sapma “niyetinin” bulunmadığını teyit etmiştir.

1) Minsk Grubu: BM İlkelerinin Görecelileşmesi

Dağlık Karabağ uyuşmazlığının çözümünde, BM Güvenlik Konseyi'nin 1993'te kabul etmiş olduğu dört kararın öngördüğü, ülke bütünlüğü ve sınırların dokunulmazlığı konusunda güvenceler içeren çözüm çerçevesinin sonraki yıllarda hukuksal katılığını ve bir yerde, siyasal güncelliğini önemli ölçüde yitirmiş olduğu izlenimini veren bazı gelişmelerin kaydedildiği görülmektedir.

Şöyle ki, Dağlık Karabağ sorunu hakkında barışçı çözüm formülleri üretmek ve iki devlet arasındaki diyalogu, bu çözüm önerileri üzerinde odaklaştırabilmek hedefi çerçevesinde 1992'de Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) kapsamında Minsk Grubu olarak anılan bir siyasal diyalog platformu kurulmuştur.

AGİT'in 1992 Helsinki toplantısında oluşturulan söz konusu diyalog platformunun ilk versiyonunda üç ayrı üyelik kategorisi yer almaktadır:

- Uyuşmazlığa taraf olan Azerbaycan ve Ermenistan,
- ABD, Rusya ve Fransa,
- Aralarında Türkiye'nin de yer aldığı Almanya, Belarus, İtalya, Finlandiya, Hollanda, Portekiz ve İsveç'ten oluşan bir üçüncü grup.

Ancak, Grubun kompozisyonu 1994'te AGİT Budapeşte Zirvesi'nden itibaren önemli bir değişikliğe uğramıştır. Bu tarihten itibaren ABD, Rusya ve Fransa

9 “...the inviolability of international borders and the inadmissibility of the use of force for acquisition of territory...” (BM Güvenlik Konseyi, S/RES/822 (1993), 12 Kasım 1993, <http://unscr.com/en/resolutions/884>.)

Grubun Eş Başkanları (*Co-Chairs*) olarak görevlendirilmiştir. Bu alt grup, Minsk Grubu adına açıklamalarda bulunma görevini üstlenmiştir.

Görüldüğü üzere, Budapeşte Zirvesi'nden sonra Grubun içinde belirli bir "hiyerarşik" "düzen" oluşturulmuş, Eş Başkanlar alt grubu siyasal önem ve ağırlığıyla daha güçlü bir hiyerarşik görünürlük kazanmıştır. Günümüzde de, Grubun açıklamalarını bu grup kaleme almaktadır.

Minsk Grubu'nun "kuruluş" aşamasında, genel olarak, Dağlık Karabağ sorununun barışçı yollarla çözümlenmesi konusuna ağırlık verilmiş, buna karşılık, bu hedefe ulaşmak için hangi ilkelere dayanılacağı ve hangi usullerin uygulanacağı konusunda belirli bir "şema" öngörülmemiştir. Esasen, Grubun, taraflar arasındaki çatışmaların durdurulması ve genel olarak, uyuşmazlığın görüşmelerle sona erdirilmesinin ötesinde, Güvenlik Konseyi'nin 1993'te kabul etmiş olduğu kararlardaki ilkelere uymak gibi "açık" bir "görev talimatı" da bulunmamaktadır.

Oysa AGİT çerçevesinde oluşturulmuş olması itibariyle, Minsk Grubu'nun görev talimatında, devletlerin ülke bütünlüğü ve sınırların dokunulmazlığı gibi evrensel devletler hukuku ilkelerinin ve bu alanda somut "yönlendirmeler" geliştirmiş olan BM organlarının kararlarının göz ardı edilmemesi, aksine, uluslararası barışın korunmasının söz konusu olduğu durumlarda özellikle vurgulanması gerekirdi. Bu yaklaşımın, sadece Dağlık Karabağ uyuşmazlığı açısından değil, BM sisteminin inandırıcılığı açısından da önem taşıdığı göz ardı edilmemelidir.

Bu çerçevede, Avrupa Birliği Konseyi'nin de 22 Mayıs 1992 tarihli açıklamasında, devletlerin siyasi hedeflerine ulaşmak için diğer devletlerin ülke bütünlüğüne yönelik eylemleri AGİT'in ilke ve taahhütlerine aykırı olduğu ve bu nedenle kınandığı belirtilmiştir.¹⁰

AGİT tarafından oluşturulan çeşitli belgelerde de Dağlık Karabağ sorunuyla ilgili olarak BM ilkelerinden uzaklaşmaya yönelik bu eğilimin devam ettirilmeye çalışıldığı gözlenmektedir.

Nitekim AGİT'in 1996 Lizbon Zirvesi'nde kabul edilen belgede Güvenlik Konseyi'nin 1993 kararlarıyla Dağlık Karabağ sorununun çözümüne ilişkin olarak belirlenmiş temel BM ilkelerinden köklü biçimde uzaklaşmıştır.

Belgede, Dağlık Karabağ için önerilen "statünün" temel özellikleri olarak; Dağlık Karabağ'ın "*müstakbel*" statüsü için "*Azerbaycan içinde self-*

10 Roland Rich, "Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union," *EJIL* 4 No. 1, (1993): s. 63.

determinasyona dayalı en yüksek özyönetim” öngörülen bir anlaşma önerisinde bulunulmuştur.¹¹ Bu öneri, devletler hukuku açısından belirli bir hukuksal temeli olmayan yanılıcı bir formül sayılabilir:

- 1) Her şeyden önce “metinde” yer alan “self-determinasyon ve “özyönetim” kavramları devletler hukuku bakımından farklı ön koşullara dayanan bir statüye tekabül etmektedir.
- 2) Ayrıca, self-determinasyon tanındıktan sonra, bu statünün Azerbaycan sınırları içinde kalacak bir “yönetim” olarak şekilleneceğinin hiçbir güvencesi de yoktur.
- 3) En geniş “özyönetimi”, ayrıca, Dağlık Karabağ’a kaçınılmaz olarak, başka devletlerin de destekleyebileceği bir görünürlük kazandıracaktır. Bu durumda ise, söz konusu bölgenin ileride uluslararası bir süjelik arayışına girişmeyeceğinin güvencesi de yoktur.

1996’daki Lizbon Belgesi’ne ek olarak, Minsk Grubu’nun 2007 yılındaki Madrid toplantısının sonunda yapılan açıklamada, self-determinasyonla birlikte, Helsinki Nihai Belgesi’ne ve bu Belge’de yer alan ilkelere de atıfta bulunmaktadır.¹²

Helsinki Nihai Senedi’nin gerek hukuksal niteliği, gerek içerdiği ilkeler açısından, uyulması gereken ilkelerin, daha önce BM kararlarıyla belirlenmiş olan Dağlık Karabağ uyuşmazlığının çözümünde ön plana çıkarılmasını gerektirecek bir güncelliği ve özellikle, hukuksal ağırlığı olabileceği düşünülemez.

Doğu-Batı bloklaşmasının yumuşatılması çerçevesinde 1975’te Helsinki’de toplanan Konferansın diplomatik önemi tartışılmamakla birlikte, Nihai Belgenin bağlayıcılığı kesin değildir.¹³ Belgede sıralanmış olan ilkelere her birinin değişik hukuksal uygulanma koşulları ve hatta hukuksal değeri olabileceği göz ardı edilmemelidir. Buna karşılık, Grup, 2019’da bu belgeye atıfta bulunmaya devam etmiştir.¹⁴

11 “...*legal status of Nagorno-Karabakh defined in an agreement based on self-determination which confers on Nagorno-Karabakh the highest degree of self-rule within Azerbaijan.*” AGİT Lizbon Belgesi, 1996, Annex 1, s. 15.

12 AGİT Minsk Grubu, Madrid Belgesi, 2007.

13 Peter van Dijk, “The implementation of the Final Act of Helsinki, The Creation of New Structures in the Involvement of Existing Ones.” *Michigan Journal of International Law* 10, 1989: s. 114. Bu değerlendirmesinde yazar, yeni normlardan değil, yeni yapılanmalardan söz etmektedir.

14 AGİT Minsk Grubu, “Press Statement by the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group on the Upcoming Meeting of President Aliyev and Prime Minister Pashinyan,” *AGİT Resmi Sayfası*, 9 Mart 2019, <https://www.osce.org/minsk-group/413813>.

Günümüzde, Helsinki Nihai Senedi'nin bağlayıcı olmadığı ve dolayısıyla, normatif açıdan, Minsk Grubu açıklamalarında bu konuda yer alan ilkelerin, sırf bu metinde yer almış olduğu gerekçesiyle bağlayıcılık kazanamayacağı kabul edilmektedir.¹⁵

Bir yazarın belirtmiş olduğu gibi, söz konusu Belge bir uluslararası antlaşma (*treaty/traité*) niteliğini taşımamakta, Doğu/Batı blokları arasında barışın gerçekleştirilebilmesine ve en azından “kamplar” arasındaki bloklaşmanın bir dereceye kadar yumuşatılması konusunda ulaşılan bir “*konsensüs*”ün yapılaştırılmasına yönelik bir “*program*” niteliğindedir.¹⁶

Dolayısıyla Minsk Grubu'nun çalışmalarında, belirtilen metinlerden yola çıkılarak BM ilkelerinin Dağlık Karabağ hususunda göz ardı edilmesi ve görecelileştirilmesi, uyuşmazlığın çözüm parametrelerini hukuksal çerçeveden uzaklaştırmakta ve bu durum sorunun barışçıl çözümüne katkı sağlamamaktadır.

2) Minsk Grubu'nun Çözüm Arayışı: “Ortak Devlet” Formülü ve Devam Eden Görecelilik

Self-determinasyon formülünü gündeme getiren 1996'daki AGİT Lizbon Zirvesi'nden iki yıl sonra, Minsk Grubu, Dağlık Karabağ sorununun, bir “Ortak Devlet” (*Common State*) formülü çerçevesinde çözümlenmesini önermiştir.¹⁷

“Ortak Devlet” önerisinin, aslında, Lizbon Belgesi ile Minsk Grubu'nun gündemine yerleşmiş olan self-determinasyon formülünün bir varyasyonu olarak algılanması gerektiği düşünülmektedir.

Beş sayfalık “Ortak Devlet” formülünde yer alan ilke ve düzenlemelerden, kanaatimizce, aşağıdakiler önem taşımaktadır:

- “Devlete” dönüştürülecek olan Dağlık Karabağ bölgesi Azerbaycan sınırları içinde yer alacaktır.¹⁸

15 Pieter van Dijk, “The Implementation of the Final Act of Helsinki: The Creation of New Structures in the Involvement of Existing Ones,” *Michigan Journal of International Law*10, 1989: s.114.

16 Jean-François Prevost, « Observations sur la Nature Juridique de l'Acte Final d'Helsinki, » *AFDI*, 1975. Özellikle bkz. s.139 ve 150.

17 Resmi olmayan çeviri için bkz.:“Minsk Group Proposal (Common State Deal)”, Kasım 1998, *Nagorno-Karabakh: Documents, Resolutions and Agreements*, 2014, <https://www.legal-tools.org/doc/f2c2f3/pdf/>.

18 Kurulması önerilen yeni birim “*a state territorial formation in the form of a Republic*” olarak tanımlanmıştır.

- Azerbaycan ile Ermenistan aralarında imzalayacakları bir anlaşma ile Azerbaycan ile Dağlık Karabağ'ın sorumluluk alanlarını ve bu çerçevedeki gerekli yetki devirlerini belirleyeceklerdir.
- Dağlık Karabağ, ticaret, kültür, bilim, spor ve insancıl konular alanlarında üçüncü devletler ve uluslararası örgütlerle doğrudan (*direct*) ilişki kurmak ve bunların nezdinde temsilci bulundurmak hakkına sahip olacaktır. Ayrıca, Dağlık Karabağ'daki siyasi partiler ve sosyal kuruluşlar da yabancı ülkelerdeki benzer kuruluşlarla ilişki kurabileceklerdir.
- Dağlık Karabağ, Azerbaycan'ın yabancı devletlerdeki büyükelçilik ve konsolosluklarında temsilci bulundurmak hakkına sahip olacaktır.

Gerçek bir “Ortak Devlet”ten çok, devlet içinde devlet kurulmasına yönelik bu “öneride”, ileride Dağlık Karabağ “yönetiminin” doğrudan ya da başka vesilelerle, dolaylı olarak, düzenleyeceği bir referandumla Ermenistan'a bağlanmayacağı konusunda herhangi bir güvence de öngörülmemektedir.

Belirli bir devletler hukuku ilkesine dayanmadığı gibi, ulusal, uluslararası ya da bölgesel bir “iradenin destekleyici girişimlerinin” yokluğunun bu tür bir “ülkesel montajın” sürdürülebilir olamayacağına bilincine varılmış olacak ki, Minsk Grubu'nun sonraki açıklamalarında, bir yerde, devlet içinde devlet kurulmasını öngören bu “öneriye” artık atıfta bulunulmamaktadır.

Buna karşılık, üzerinde ısrarla durulan ve bazı yan ilkelerle de çerçevelenen self-determinasyon ilkesi, Minsk Grubu'nun vazgeçilmeyen çözüm parametresi olarak kalmaktadır. Nitekim ABD'deki *United States Institute of Peace*'in 1998 yılı raporunda, çeşitli yan ilkelerle de desteklenmiş olan self-determinasyon kavramı uyuşmazlığın çözümünde sabit bir araç ve hedef olarak takdim edilmektedir:

“Bu toprak bütünlüğü meselesi ulusal self-determinasyon ile özekliği bir araya getirmelidir.¹⁹”

Diğer bir deyişle, bu öneriye göre Azerbaycan'ın ülke bütünlüğünün güvence altına alınabilmesi, ancak Dağlık Karabağ'ın ulusal self-determinasyonu ile birlikte değerlendirildiği takdirde mümkün olacaktır. Doğal olarak, bu tür bir yaklaşımın sadece BM Güvenlik Konseyi'nin 1993 kararlarını değil, devletler hukukunun temel ilkelerini de izafileştirdiği söylenebilir.

19 Orijinal metinde “*This matter of territorial integrity must be brought together with national self-determination and self-government*” şeklinde ifade edilmektedir. (Patricia Carley, “Nagorno-Karabakh: Searching for a Solution,” *A United States Institute of Peace*, Roundtable Report, No. 34, 1998: s.27.)

Ayrıca, bu yaklaşımın dayandığı “ulusal self-determinasyon” kavramı, Dağlık Karabağ nüfusunu ayrı bir “ulus” olarak değerlendirmeyi gerektirmektedir. Ancak, bu tür bir yaklaşımın tarihsel, siyasal ve hukuksal gerçekler açısından da yanlış bir tanımlama olacağı açıktır. Esasen gerek BM organları, gerek ilgili devletler ya da Minsk Grubu bu tür bir “tanımlamayı” ileri sürmemiştir.

3) BM Genel Kurulu’nun Dağlık Karabağ Sorununun Çözümüne İlişkin Çızdığı Çerçeve: 14 Mart 2008 tarihli ve 62/243 sayılı Karar

Dağlık Karabağ uyuşmazlığına çözüm arayışı sürecinde kaydedilen bu olumsuz gelişmeleri değerlendiren BM Genel Kurulu 2008’de gayet kapsamlı bir karar kabul ederek uyulması gereken ilkeleri sıralamış, önemli ölçüde de Güvenlik Konseyi’nin 1993’te kabul etmiş olduğu kararlarda yer alan ilkeleri tekrarlamıştır.

Ancak Genel Kurul, bununla yetinmeyerek, ortaya çıkan olumsuz gelişmelere dikkat çekmiş, ayrıca, bazı önlemlerin acilen alınmasını da istemiştir. Bu çerçevede, özellikle, aşağıdaki hususları vurgulamıştır:²⁰

- **Kararın ikinci işlem paragrafında** Genel Kurul, Ermenistan’ın işgal etmiş olduğu Azerbaycan topraklarındaki askerlerini derhal (*immediate*), tamamen (*complete*) ve koşulsuz (*unconditional*) olarak geri çekmesini istemektedir (*demands*).
- **Kararın beşinci işlem paragrafında**, Azerbaycan topraklarının işgalini hiçbir devletin tanımaması gerektiğine (*shall not recognize*) dikkat çekmektedir.
- **Kararın altıncı işlem paragrafında**, Minsk Grubu’nun uluslararası arabuluculuğunu desteklediğini belirtmekle birlikte, Grubun önereceği çözümün devletler hukukunun norm ve ilkelerine uygun olması (*in compliance with the provisions stipulated above*) gerektiğini vurgulamaktadır.

Minsk Grubu’nun 1996 yılından itibaren, uyuşmazlığın self-determinasyon ilkesinin uygulanmasıyla çözümlenmesine yönelmiş olmasına karşılık, BM Genel Kurul kararında self-determinasyon ilkesine atıfta bulunulmaması belirleyici önem taşımaktadır.

20 BM Genel Kurulu, “A/RES/62/243,” Birleşmiş Milletler Resmi İnternet Sitesi, 14 Mart 2008, <https://undocs.org/en/A/RES/62/243>.

Ayrıca, Genel Kurul'un Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'daki askerlerini geri çekmesini istemiş olması da somut ve acil bir önlem talimatı sayılmalıdır.

Öte yandan, Genel Kurul'un işgalin hiçbir devlet tarafından tanınmamasını talep etmesi de sadece ilgili devletler açısından değil, tüm BM üyesi devletlere yönelik bir talimat olarak kabul edilmelidir.

BM Genel Kurulu'nun bu kararı, self-determinasyon ilkesinin Dağlık Karabağ uyuşmazlığında uygulanmasını haklı gösterecek hiçbir koşulun bulunmadığını ortaya koymaktadır.

Bu husus, self-determinasyon hakkının kullanılabilmesi konusunda aşağıda değinilecek olan BM organları ile Uluslararası Adalet Divanı (UAD) çerçevesinde geliştirilmiş olan koşullar açısından belirleyici önlem taşımaktadır.

Öte yandan, Minsk Grubu'nun, BM Genel Kurulu'nun Dağlık Karabağ uyuşmazlığının çözüm çerçevesini belirleyen 14 Mart 2008 tarih ve 62/243 sayılı kararıyla ilgili resmi bir açıklama ya da değerlendirmesi bulunmamaktadır.

4) Minsk Grubu'nun Çözüme Yönelik Mevcut Eğilimi: 9 Mart 2019 tarihli Açıklama

Minsk Grubu'nun Eş Başkanları'nın 9 Mart 2019 tarihli açıklamasında, ülke bütünlüğü (*territorial integrity*), zikredilmekle birlikte, söz konusu ilkenin ne şekilde, hangi süreç çerçevesinde uygulanacağı konusunda tereddüt uyandıracak ifadeler yer almaktadır.²¹

Grup açıklamasındaki ifadelerden, metinde zikredilen ülke bütünlüğü ilkesinin aslında "kısmen" uygulanmasının söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu metinde Azerbaycan'a geri verilmesi söz konusu olan Dağlık Karabağ değil, bu bölgenin etrafındaki topraklardır.

Ayrıca söz konusu "geri verilme" eylemi, ülke bütünlüğü ilkesine uyulması anlamında değil, daha çok "geçici" bir sınır revizyonundan ibaret olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Metnin devamında ise, nihai çözüme ulaşınca kadar, Dağlık Karabağ için güvenliği ve ayrıca, özyönetimi (*self-governance*) sağlayacak bir ara statü (*interim status*) öngörülmektedir.

21 AGİT Minsk Grubu, "Press Statement by the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group on the Upcoming Meeting of President Aliyev and Prime Minister Pashinyan," *AGİT Resmi Sayfası*, 9 Mart 2019, <https://www.osce.org/minsk-group/413813>.

Minsk Grubu'nun açıklamasındaki “ara statü” projesinde özyönetim öngörülmele birlikte, nihai çözümün, ne Güvenlik Konseyi'nin kararları ışığında Azerbaycan'a geri verilmesi, ne de içeriği belirsiz bir self-determinasyon statüsü anlamını taşımaktadır.

Zira aynı paragrafın devamından, “özyönetimin” de nihai çözümü oluşturmayacağı, Dağlık Karabağ'ın nihai statüsünün bir referandumla belirleneceği anlaşılmaktadır.²² Diğer bir deyişle, gerek Güvenlik Konseyi'nin 1993 tarihli kararları, gerek BM Genel Kurulu'nun 2008'de aldığı ve işgal edilen toprakların geri verilmesini ve ayrıca, Dağlık Karabağ'da meydana gelen ülkesel değişikliklerin tanınmamasını isteyen BM Genel Kurulu kararının bir kere daha göz ardı edildiği anlaşılmaktadır.

Üç büyük devletin Eş Başkanları'nın konuya ilişkin açıklamalarında, Minsk Grubu'nun, kısa sürede çatışmaların önlenmesine yönelik yatıştırıcı bir söylem geliştirmeye çalıştığı, daha uzun sürede ise, Dağlık Karabağ'da self-determinasyon ilkesine dayalı bir çözüme yönelmiş olduğu sonucu çıkarılabilir.

Öte yandan, açıklamada yeniden Helsinki Nihai Senedi'ndeki ilkelere de yer verilmesi ilginçtir. Söz konusu Senedin, Doğu-Batı “antagonizminin” keskin olduğu yetmişli yılların ortalarında siyasal önem ve değerinin yüksek olduğu kabul edilmekle birlikte, yukarıda da belirtildiği üzere söz konusu belgenin hiçbir zaman bağlayıcı bir “antlaşma” niteliğini taşımamış olduğu da açıktır.²³

Self-determinasyon ilkesi konusunda gerek BM organlarının kararları ve özellikle, gayet kapsamlı, ayrıntılı bildirimleri, gerek, ayrıca, UAD'nin içtihatları ışığında tartışılmayacak bir hukuksal açıklık ve uygulanabilirlik anlayışına ulaşılmışken, Helsinki Nihai Senedi'ndeki daha çok “katalog” düzeyinde kalan “ilkelerin”, basit bir referansla uygulanabilir olabileceğini kabul etmek, devletler hukuku normları ve yorum kuralları açısından mümkün değildir.

Yirmi yılı aşkın bir süreden beri, konuya dair temel BM ilkelerinden uzaklaşarak self-determinasyon tezi üzerinde odaklanmış bulunan Minsk Grubu'nun barışçı çözüm arayışlarına rağmen, bölgedeki barışı kesinlikle sağlamış olduğu da söylenemez. Nitekim Grup, Ermenistan'ın 2-5 Nisan 2016

22 “...future determination of the legal status of Nagorno-Karabakh through a legally binding expression of will.” (AGİT Minsk Grubu, “Press Statement by the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group on the Upcoming Meeting of President Aliyev and Prime Minister Pashinyan,” *AGİT Resmi Sayfası*, 9 Mart 2019, <https://www.osce.org/minsk-group/413813>.)

23 Jean-François Prévost, *Observations sur la Nature Juridique de la Conférence sur la Sécurité et la Coopération en Europe*, AFDI 1975, p.152. Yazara göre, Senet, siyasi iradelerin testi olarak yorumlanmalıdır. Jordan Paust, *Legal Aspects of the Final Act of Helsinki* s.56 <https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3646&context=lcp>; Peter Van Dijk, “The Final Act of Helsinki – Basis for a Pan-European system?,” *Netherlands Yearbook of International Law*, 7 Temmuz 2009, s. 53-70.

tarihlerinde “Dört Gün Savaşı” olarak tanımlanan bir silahlı çatışma başlatmasını da önleyememiştir.²⁴

Minsk Grubu’nun çatışmadan iki ay sonraki açıklamasında ise, uyuşmazlığın barışçı yollarla çözümlenmesi konusundaki taahhütlerini yinelemekle yetinilmiştir.²⁵

B) Self-Determinasyon İlkesinin Dağlık Karabağ Uyuşmazlığında Uygulanabilirliği

Gerek BM organlarının kararları, gerek UAD’nin belirli davalar çerçevesinde yapmış olduğu inceleme ve analizler, önceleri siyasal bir mesaj ya da propaganda amaçlı bir kavram olarak algılanabilmiş olan self-determinasyon ilkesini, belirli ve özellikle, sınırlı siyasal ve hukuksal durumlarda uygulanabilecek bir kavrama dönüştürülmüştür.

Dağlık Karabağ’ın bu çerçevede, self-determinasyona tabi olup olamayacağını değerlendirilmesinde iki kademeli bir incelemeye gidilmelidir:

- 1) Dağlık Karabağ uyuşmazlığının özelliklerini taşıyan bir çerçevede self-determinasyon ilkesinin uygulanması devletler hukuku açısından empoze edilebilir mi?
- 2) Dağlık Karabağ’ın kendi içindeki askeri, siyasal ve ekonomik koşullar bakımından, bu bölgeye tanınabilecek self-determinasyonu sürdürebilecek bağımsız ve özgün bir iradeye sahip olduğu savunulabilir mi?

Birinci sorunun yanıtlanabilmesi için devletler hukuku alanında self-determinasyon ilkesinin uygulanması konusunda geliştirilmiş olan ilkelerin incelenmesi, ikinci soru ise, söz konusu koşulların Dağlık Karabağ uyuşmazlığına uygulanabilirliğini araştırmak gerektirecektir.

1. Self-determinasyon İlkesinin Devletler Hukuku’nda Uygulanma Koşulları

Self-determinasyon ilkesinin uygulanabilmesinin koşullarının ortaya konulabilmesi için, bir yandan, BM organlarının konuya ilişkin bildirimlerinin,

---

24 Bu konuda bkz. Turgut Kerem Tuncel, “Karabağ’da Yaşanan 4 Gün Savaşı’nın Kısa bir Değerlendirmesi,” *Avrasya İncelemeleri Merkezi*, 14 Nisan 2016, <https://avim.org.tr/tr/Yorum/KARABAG-DA-YASANAN-4-GUN-SAVASI-NIN-KISA-BIR-DEGERLENDIRMESI>.

25 “..The Ministers reaffirmed their commitment to a peaceful resolution of the Nagorno-Karabakh conflict..” (“Press Statement by the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group,” *AGİT Resmi İnternet Sitesi*, 3 Haziran 2016, <https://www.osce.org/mg/244441>.)

diğer yandan da, UAD'nin konu hakkındaki kararlarının incelenmesi gerekmektedir.

1.1. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1514 (XV) sayılı Bildirisinin Uygulanma Koşulları ve Sınırları

Sömürge sistemini, devletler hukuku uygulamasında sona erdirmeye yönelik olarak 8 Aralık 1960 tarihli ve 1514(XV) sayılı BM Bildirisi, kabul edilmesinden bu yana altmış yıla yakın bir sürenin geçmiş olmasına rağmen, günümüzde de uygulanabilirliğini sürdürmektedir.

Nitekim UAD'nin 25 Şubat 2019 tarihli istişari nitelikteki kararı (*Advisory Opinion*) BM Şartı'nın özerk olmayan ülkelerle ilgili 73. maddesinin ve dolayısıyla, BM Genel Kurulu'nun 1514(XV) sayılı Bildirisi'nin günümüzde de uygulanma "alanları" olabileceğini ortaya koymaktadır.²⁶

UAD, bu kararında İngiltere'nin, Hint Okyanusu'ndaki Chagos Adaları üzerindeki sömürge rejimini mümkün olduğu kadar kısa sürede (*rapidly as possible*) tamamen sona erdirmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁷

UAD daha da ileri giderek, sömürge rejimlerinin sona erdirilmesine ilişkin BM Şartı ve BM Genel Kurulu'nun 1514(XV) Bildirisi'ne rağmen İngiltere'nin Chagos Adalarındaki yönetimini sürdürmüş olmasını bir haksız fiil (*wrongful act*) olarak nitelendirmiştir.²⁸

Ayrıca, UAD kararından üç ay sonra, BM Genel Kurulu'nda 22 Mayıs 2019 tarihinde kabul ettiği kararla, İngiltere'nin Chagos Adaları'ndaki sömürge yönetimini 6 ay içinde kayıtsız şartsız (*unconditionally*) sona erdirmesini istemiştir.²⁹

26 "Legal Consequences of the separation of the Chagos Archipelago From Mauritius in 1965," *ICJ*, 21 Şubat 2019, <https://www.icj-cij.org/en/case/169>.

27 İbid. par. 182 "...In response to Question b) of the General Assembly, relating to the consequences under international law that arise from the continued administration by the United Kingdom of the Chagos Archipelago, the Court concludes that the United Kingdom, has an obligation to bring to an end its administration of the Chagos Archipelago as rapidly as possible, and that Mauritius State must co-operate with the United Nations to complete the decolonization.."

28 İbid. par.177.

29 Genel Kurul'un bu kararı 116 lehte ve 6 çekimser oy ile kabul edilmiştir. Çekimser oy kullanmış olan devletler: ABD, Avustralya, İsrail, Macaristan, Maldiv Adaları ve İngiltere. ("A/RES/73/295," "Demands that the the United Kingdom .... withdraw its colonial administration from the Chagos Archipelago unconditionally within a period of no more than six months from the adoption of this resolution, thereby enabling Mauritius to complete the decolonization of its territory as rapidly as possible." BM Genel Kurulu, 17 Mayıs 2019.)

UAD'nin sömürgecilik dönemi ile bağlantılı Chagos Adaları kararının, hiçbir zaman "sömürge" statüsünde olmaması Dağlık Karabağ açısından BM Genel Kurulu'nun 1514(XV) sayılı kararın çerçevesinde self-determinasyon kuralının uygulanması yönünde emsal teşkil etmesi söz konusu olamaz.

1514(XV) sayılı Bildiri'nin 6. paragrafı, ayrıca sömürge rejimlerinin sona erdirilmesi çerçevesinde girilecek eylemlerin başka amaçlarla istismar edilmemesine yönelik açık bir "yasak" getirmiş olduğu da göz ardı edilmemelidir. Bu paragrafa göre:

"Bir ülkenin milli birliğinin ve ülke bütünlüğünün kısmen veya tamamen bozulmasını amaçlayan herhangi bir teşebbüs Birleşmiş Milletler Şartı'nın amaç ve ilkeleri ile bağdaşamaz".

Ayrıca, bu madde ile yetinilmeyerek, Bildiri'nin 7. ve son paragrafında bir sınırlama/yasak daha getirmektedir:

"Bütün Devletler, Birleşmiş Milletler Şartı'na, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne, bütün Devletlerin eşitliğine ve iç işlerine karışmama ve bütün halkların egemen haklarına ve ülke bütünlüğüne saygı esasına göre sadakatle harfiyen riayet edeceklerdir".

Sonuçta, UAD'nin istişari kararında, herhangi bir genel self-determinasyon kuralını değil, doğrudan BM Şartı'nın 73. maddesini ve BM'in 1514(XV) kararını uygulamış olması da önem taşımaktadır.

UAD, benzer bir yaklaşımı daha önce, Batı Sahra bölgesi ile bağlantılı Fas Krallığı ile Moritanya arasındaki uyuşmazlık hakkında, BM Genel Kurulu'nun talebi üzerine verdiği 18 Ekim 1975 tarihli istişari nitelikteki kararında (*Advisory Opinion*) da sergilemiştir.³⁰

UAD, her iki devletin Batı Sahra bölgesi ile bazı bağlantı ve ilişkileri olduğunu kabul etmiş, ancak ne Fas'ın ne de Moritanya'nın bölge ile ülkesel nitelikteki bir egemenlik bağlantısının (*territorial sovereignty*) bulunmadığı sonucuna varmıştır. Bu durumda, UAD'ye göre, Batı Sahra bölgesinin sömürge statüsünün self-determinasyonun uygulanmasını etkilemeyeceği sonucuna varmıştır.³¹

30 "SAHARA OCCIDENTAL Advisory Opinion," *ICJ Reports*, 16 Ekim 1975, s.12, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/61/061-19751016-ADV-01-00-EN.pdf>.

31 "Thus the Court has not found legal ties of such a nature as might affect the application of resolution 1514(XV) in the decolonization of Western Sahara and, in particular, of the principle of self-determination through the free and genuine expression of the will of the people of the Territory Western Sahara, ibid para. 162."

Bu iki UAD kararındaki ilkeler, daha önce de Güney Afrika'nın, Namibya üzerindeki mandasının BM Genel Kurulu'nun 1966'da aldığı 2145 sayılı kararlarla iptal edilmiş olmasına rağmen, Güney Afrika'nın Namibya'yı terk etmemiş olmasıyla ilgili olarak 1970'te aldığı kararda da vurgulanmıştır. UAD, bu istişari nitelikteki kararında Güney Afrika'nın Namibya'yı terk etmesi gerektiği sonucuna varmıştı.³²

Bu çerçevede, Güvenlik Konseyi kararının uygulanması gerektiğini esas olarak almış olan UAD'nin Namibya kararının da belirleyici önem taşıyabileceği düşünülmektedir.

1.2. Self-determinasyon ve BM Genel Kurulu'nun 2625(XXV) sayılı Bildirisi

Self-determinasyon ilkesinin uygulanabilirliği konusundaki ikinci önemli metin Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 24 Ekim 1970 tarihinde kabul etmiş olduğu 2625(XXV) sayılı "*Birleşmiş Milletler Doğrultusunda Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliğine İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Konusunda Bildiri*"dir.

Bildiri ile eski sömürgelerin bağımsız devletlere dönüştürüldüğü dönemde, tüm BM üyesi devletler arasında uyulması gereken ilkelerin ayrıntılı biçimde belirlenmesi amaçlanmıştır.

Söz konusu Bildiri'de uluslararası alanda devletlerce uyulması gereken ilkelerin "ilerici biçimde gelişmesi ve yasa haline getirilmesi, ülke bütünlüğü ve devletlerin bağımsızlığına karşı güç kullanılmaması, uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesi, devletlerin BM Şartı doğrultusunda işbirliğinde bulunmaları, halkların eşit hakları ve kendi geleceğini tayin etmesi, devletlerin mutlak eşitliği, devletlerin Şart doğrultusunda üstlenmiş oldukları yükümlülükleri iyiniyetle yerine getirmeleri yolunda çağrıda bulunmaktadır.

2625(XXV) sayılı Bildiri, klasik anlamda bir antlaşma olmamakla birlikte, egemen devletler arasındaki ilişkilerde uygulanması ve uyulması gereken ilkeler olarak kabul edilmektedir. Bir yazara göre, söz konusu ilkeler bağlayıcı olmamakla birlikte uyulması konusunda "teşvik edici" (*hortatory*) nitelikte sayılmalıdır.³³

32 Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia Notwithstanding the Security Council (276)1970, par. 173.

33 Gaetano Arangio Ruiz, "The United Nations Declaration on Friendly Relations and the System of the sources of International Law," *Sijtoff and Noordhoff*, 1979, s. 71, http://www.gaetanoarangioruiz.it/wp-content/uploads/2017/04/The_Concept_of_International_Law_and_the.pdf.

Bildiri'nin en uzun maddelerinden biri olan “*Halkların eşit haklarına ve kendi geleceğini tayin etmesine ilişkin ilke*” başlığı ile düzenlenmiş olan bu maddenin “dramatik” söylemine rağmen, içeriği incelendiğinde, çok daha dar kapsamlı olduğu söylenebilir.

Her şeyden önce 2625(XXV) sayılı Bildiri de, “halkların kendi geleceğini tayin etme” hakkı iki ön koşulla sınırlandırılmaktadır:

- a) Devletler arasında dostça ilişkileri ve işbirliğini ilerletmek,
- b) Sömürgeciliğe hızla son vermek amacı ile söz konusu halkların özgürce ifade edilmiş iradelerine saygı göstererek.

Bildiri’de yer alan bu ifadelerden, self-determinasyon hakkının temel “ideolojisinin” dostça ilişkilere ve işbirliğine dayandırıldığı anlaşılmaktadır.

Öte yandan, Bildiri’ye göre, self-determinasyon hakkının temel “tarihsel” süjesi sömürge halklarıdır. Dolayısıyla bildiri Metinde, başka bir halk kategorisinin kişileştirilmemiş olması, sömürge olarak nitelendirilemeyecek “halkların” self-determinasyon haklarını ancak belirli istisnai durumlarda gündeme gelebileceğini ortaya koymaktadır.

Diğer bir deyişle, Bildiri’deki içerik ve anlamıyla, self-determinasyon ilkesinin muhatabı aslında herhangi bir halk değil, bazı istisnai koşulların ortaya çıkması halinde, bir halkın belirli bir devlete karşı dermeyeran edebileceği bir hak olarak algılanmalıdır.³⁴

Öte yandan, self-determinasyon hakkının kullanılmasının uygun olabileceği durumlarda dahi Bildiri’de ayrıntılı ve kesin sınırlamalar getirilmiştir. Şöyle ki:

“Yukarıda yer alan paragraflardaki hiçbir şey, yukarıda tanımlanmış bulunan halkların eşit hakları ve kendi geleceğini tayin etmesi ilkesine uygun olarak kendilerini yöneten ve böylece ırk, inanç ya da renk ayrımı yapmadan ülkede yaşayan bütün halkı temsil eden bir yönetimi bulunan egemen ve bağımsız Devletlerin toprak bütünlüğü ya da siyasi birliğini tamamen ya da bir kısmı ile parçalayacak ya da bozacak olan herhangi bir harekete izin veriyormuş ya da teşvik ediyormuş gibi yorumlanamaz.

34 « Halk » lardan farklı olarak etnik azınlıkların n self-determinasyon hakkına sahip olmadıkları konusunda bkz Dilaver Gassimov, “Le conflit arméno-azerbaïdjanais: L’impuissance ou l’indifférence de la communauté internationale?” *Guerres Mondiales et Conflits Contemporains* 2014/no. 24, s. 12; Félicien Lemare, “La libre détermination des peuples, la vision du constitutionnaliste,” *Civitas Europa* 2014/1 No. 32, s.113-138.

Her Devlet, herhangi bir Devlet ya da ülkenin ulusal birliği ve ülke bütünlüğünü kısmen ya da tamamen bozma amacını güden her hareketten kaçınacaktır”.

Görüldüğü gibi Bildiri, self-determinasyon iddiaları hakkında iki bakımdan olumsuz bir ifade ile sınırlama getirmektedir: Bir yandan, self-determinasyon iddiasında bulunan bir “hareket”in bağımsız bir devleti parçalanmasına izin veriyormuş gibi yorumlanmaması, öte yandan da, devletlerin self-determinasyon iddialarını birbirlerine karşı ülke bütünlüklerini bozacak şekilde kullanmamaları gerektiği vurgulanarak, devletlere bu konuda iki yükümlülük getirmektedir.

Bildiri’deki bu ayrıntılı koşul ve kayıtlar eski sömürgecilikle bağlantılı ve 1514(XV) sayılı Bildiri çerçevesindeki uyuşmazlıklar dışındaki self-determinasyon iddialarının, ancak ağır ve yaygın insan hakları ihlalleri durumlarında ve özellikle, bir devletin ülke bütünlüğünü bozmak amacıyla **ileri sürülmemiş** olması kaydıyla dikkate alınabileceğini ortaya koymaktadır.

Doktrinde de, ancak olağanüstü baskıların (*in extreme cases of oppression*) söz konusu olduğu durumlarda uygulanabilecek self-determinasyon “onarımçı” (*remedial self-determination*) olarak nitelendirilmektedir.³⁵

Heidy Krüger, Dağlık Karabağ hakkındaki bir makalesinde, onarımçı self-determinasyon kavramının “dermeyan” edilebilmesi için hukuka aykırılık ve baskıların ağır, yoğun ve sistematik (*severe, massive and systematic*) olması gerektiğine dikkat çekmektedir.³⁶

Öte yandan, Marc Weller, eski sömürgelerle bağlantılı uyuşmazlıklar dışındaki ayrılıkçı uyuşmazlıklarda neredeyse sistematik olarak self-determinasyon uygulanmasını önermektedir.³⁷ Weller’in bu görüşü ancak 2625(XXV) sayılı Bildiri’nin “halkların kendi kaderini tayin etme hakkına ilişkin bölümünün, yukarıda belirtilen 7. paragrafındaki koşullar çerçevesinde değerlendirilebilir.

35 James Crawford, *The Creation of States in International Law*, Oxford University Press: 2007, s. 119; Heiko Krüger, “Nagorno –Karabakh, in Self-Determination and Secession in International Law,” Edited by Christian Walter, Antje von Ungern-Stenberg ve Kaavus Abushov, Oxford University Press 2014, s.422.

36 Krüger, Nagorno –Karabakh, in Self-Determination and Secession in International Law. s.223.

37 Marc Weller, “Settling Self-Determination Conflicts: Recent Developments,” *EJIL* Vol. 20 No.1, 2009, s.163.

1.3. UAD'nin 22 Temmuz 2010 tarihli Kosova Kararı

Kosova Geçici Özyönetimi'nin (*Provisional Institution of Self-Government of Kosovo*) 17 Şubat 2008 tarihinde, Sırbistan'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmesi konusundaki UAD'nin istişari nitelikteki kararı, gerek yargısal metodoloji, gerek vardığı sonuç açısından self-determinasyon tartışması kapsamında “ilginç” sayılabilir.³⁸

Kosova'nın “tek taraflı” olarak, Sırbistan'dan ayrılıp bağımsızlığını ilan etmesine ilişkin UAD'nin istişari nitelikteki (*Advisory Opinion*) 22 Temmuz 2010 tarihli kararının, bir yandan, UAD'nin izlemiş olduğu yorum yöntemi açısından, diğer yandan da, BM Genel Kurulu'nun 2625(XXV) sayılı Bildirisi'ndeki self-determinasyon kavramının uygulanması açısından tereddüt uyandırabilecek nitelikte olduğu kabul edilebilir.³⁹

BM Genel Kurulu, Kosova'nın “bağımsızlık” ilanının devletler hukukuna “uygun olup olmadığını” sormuş olduğu halde UAD, bağımsızlık ilanının devletler hukukuna uygun olup olmadığını ortaya koyacak somut fiil ve hukuksal gerekçeler sıralamak yerine, bu konuda yasaklayıcı bir kuralın bulunmadığını belirtmekle yetinerek, Kosova'nın Sırbistan'dan ayrılmasının hukuka aykırı olmadığı sonucuna varmıştır.⁴⁰

Oysa UAD, en azından, Kosova'nın içinde bulunduğu son derece güç, kritik sorunları sıralamış olan BM Güvenlik Konseyi'nin 10 Haziran 1999 tarihli 1244 (1999) sayılı kararını inceleyip değerlendirerek değişik bir sonuca varabilirdi.⁴¹

Öte yandan, bu denli kritik ve ayrıca, gelecekte “emsal” olarak algılanabilecek bir bağımsızlık ilanı karşısında, UAD'nin, BM Genel Kurulu'nun, özellikle, 2625(XXV) sayılı Bildirisi'ndeki ayrılıkçı hareketlere ilişkin önemli ve ayrıntılı düzenlemelerini de değerlendirmesi gerekirdi.

Güvenlik Konseyi'nin 1244(1999) sayılı kararında Kosova'da ciddi bir insani durum olduğu (*grave humanitarian situation*), Kosova halkı aleyhine şiddet eylemleri işlendiği (*acts of violence against the Kosovo population*), BM Genel Sekreteri'nin 9 Nisan 1999'da Kosova'da bir insanî trajedi (*humanitarian tragedy*) yaşandığını belirtmiş olduğu vurgulanmıştır.⁴²

38 “Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo. Advisory Opinion.” *ICJ Reports*, 2010, s.403.

39 “...the Court considers that general international law contains no applicable prohibition of declaration of independence in Respect of declaration of independence” *ibid.* par. 84..

40 “...the Court considers that general international law contains no applicable prohibition of declaration of independence”. *Ibid* 84

41 “S/RES/1244” BM Güvenlik Konseyi, 10 Haziran 1999, [https://undocs.org/S/RES/1244\(1999\)](https://undocs.org/S/RES/1244(1999)).

42 *Ibid.*.

1244(1999) sayılı kararın giriş bölümünde olduğu gibi, işlem paragraflarında da “self-determinasyon”, “bağımsızlık” gibi terimlere rastlanmamakta, metindeki “*political solution*” çağrıştıracak ifadeler ise “*self governing*” ve “*self-administration* düzeyinde kalmaktadır. Bu terimlerden her birinin farklı içeriği ve uygulanma koşulları olduğu, ancak bağımsızlık ilanını kapsamadığı, aksine, açıkça zikretmiş olduğu çözüm alternatifleri ile yapılabilecek “tercihleri” sınırlandırmış olduğu ve bağımsızlık şikkını “dışlamış” olduğu kabul edilmelidir. Diğer bir deyişle, UAD kararında, Kosova’nın geleceği açısından kritik önemi bulunan 1244(1999) sayılı karar aşamasında, hiçbir zaman, bağımsızlık ilanı şeklinde bir self-determinasyon formülünün gündeme gelmemiş olduğu kesinlikle değerlendirilmemiştir.

Stefan Oeter, daha ileri giderek, Kosova’nın bağımsızlığını ilan ettiği tarihte, BM Güvenlik Konseyi’nin Yugoslavya’nın Kosova üzerindeki egemenliğinin devam ettiğini saptayan 1244(1999) sayılı kararının “yürürlükte” olduğunu vurgulamakta, Güvenlik Konseyi’nin söz konusu kararının artık hükümsüz (*obsolete*) olduğunu açıkça ya da yorum yoluyla ilan etmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.⁴³

Oysa böyle bir açıklamanın yokluğunda, UAD’nin, Kosova’nın bağımsızlık ilanın bir “ayırılma” (*secession*) niteliğini taşıyacağını dikkate alarak, bu niteliğiyle 2625(XXV) sayılı BM Genel Kurulu’nun Bildirisi’nde yer alan koşullara uygun olup olmadığının incelemesi gerekirdi.

Buna karşılık, UAD, 1244(1999) sayılı karardaki kıstaslardan da ayrılarak ve özellikle, Kosova’daki siyasal ve sosyal durumun bir analizini yapmaksızın, tek taraflı bağımsızlık ilanının devletler hukukuna uygunluğunu tescil etmiştir.

UAD’nin bu yüzeysel, mekanik yaklaşımını eleştiren Crépet-Daigremont’a göre, UAD, bağımsızlık ilanına ilişkin “tasarrufun” devletler hukuku açısından statüsünün niteliğini araştırmalıydı.⁴⁴

Öte yandan, UAD kararının, bir başka yönden yukarıda bahsedilen 2625(XXV) sayılı Bildiri’yi de tamamen dışlamadığı söylenebilir. Şöyle ki, UAD kararına göre, Kosova’nın bağımsızlığını ilan etmesiyle, devletlerin ülke bütünlüğüne hanel getirilemeyeceği kabul edilmekte, Helsinki Nihai Senedi’ne atıfta bulunarak, bu ilkenin devletler arasındaki ilişkiler düzeyinde kaldığına işaret etmektedir (*is confined*).⁴⁵

Bu tür bir argümanın, devletleri ülkeleri içindeki ayrılıkçı hareketlere karşı savunmasız bıraktığı açıktır. Oysa 2625(XXV) sayılı Bildiri’nin self-

43 Stefan Oeter, “Secession and the Role of the Security Council,” *The ICJ*, 2012, s.124.

44 Claire Crépet-Daigremont, “Conformité au droit international de la déclaration unilatérale d’indépendance relative au Kosovo,” *CJ*, vol. 56, 22 Haziran 2010, s.241.

45 Accordance with international law, *ibid.*, s. 80.

determinasyonla ilgili bölümünün yedinci paragrafında kesinlikle böyle bir sınırlama yer almamaktadır. İki paragraftan oluşan bu bölümün birinci paragrafı, ülke bütünlüğünü ve siyasi birliğini tehdit edebilecek “*herhangi bir hareket*”ten söz edilmekte, **ancak ikinci paragrafında** devletlerin aralarındaki ilişkilerde birbirlerinin ülke bütünlüğü ve siyasi birliğini tehdit edecek her hareketten kaçınmaları gerektiği belirtilmiştir. Bu yazım da, Bildiri’nin, devletin ülke bütünlüğünün birbirinden tamamen farklı iki durumda tehdit edilebileceğini ortaya koymaktadır.

UAD’nin bu yaklaşımı, özellikle, self-determinasyon hakkının “kullanılması” durumlarında devletin, Bildiri’nin self-determinasyonla ilgili 7. Paragrafındaki “yasak” tan yararlanamayacağı, izlenimini uyandırmaktadır. Diğer bir deyişle, bu tür bir durumda, ülke bütünlüğü ilkesi “mağdur” devlet tarafından ayrılıkçı harekete karşı değil, **ancak onu destekleyen bir devlete karşı** ileri sürülebilecektir. Bu tür bir yaklaşım Bildiri’nin de ötesinde, Birleşmiş Milletler Şartı’nın devletlerin ülke bütünlüğünü korunmasını öngören 2. maddesine de aykırıdır.

Sonuçta, UAD, bağımsızlık ilanı gibi, son derece ciddi sonuçlar doğurabilecek bir konuyu ayrıntılarıyla inceleyeceğine, “aksine kural yoksa uygundur” gibi, minimalist bir yaklaşım izlemiş, 2625(XXV) sayılı Bildiri’nin konuya ilişkin self-determinasyon ilkesi hakkındaki maddelerini yeterince incelememiştir.

Öte yandan, UAD’nin, eski Yugoslavya’da 90’lı yıllarda yaşanmış olan trajik olayları yeniden yargısal bir kararla gündeme getirmemek kaygısıyla da 2625(XXV) sayılı Bildiri’nin uygulanmasında siyasal isabet görmemiş olabileceği de akla gelmektedir. UAD, 2003’ten beri Avrupa Konseyi üyesi olan, AB üyeliği sürecini de başlatmış olan Sırbistan’ın geçmişte, etnik temizlik ve yine başka bir UAD kararıyla belirlendiği üzere Srebrenitsa’da soykırım işlemiş olduğunun yeniden gündeme getirilmemesi kaygısıyla, basit, mekanik bir yorumla yetinmeyi tercih etmiş olabileceği de akla gelmektedir.⁴⁶

2. Dağlık Karabağ Açısından Self-determinasyon Tezlerinin Geçerliliği

2.1. Self-Determinasyona İlişkin Koşullar

Minsk Grubu’nun 1996’daki Lizbon toplantısından itibaren dönemsel açıklamalarında (*statemens*) Dağlık Karabağ sorununun çözümünde self-

46 Nitekim AB Komisyonu, UAD kararından iki ay sonra 26 Ekim 2010’da Sırbistan’ın üyelik başvurusunu incelemeye başlamış, 12 Ekim 2011’de de Sırbistan’ın AB üyeliğini resmen tanımıştır. AB Konseyi de, Fransa, İtalya ve Avusturya tarafından hazırlanan bir raporu dikkate alarak 1 Mart 2012’de Sırbistan’ın adaylığını resmen tanımıştır. Oysa UAD 2625(XXV) Bildirisi’ni gerekçe olarak göstermiş olsaydı, Sırbistan’ın 90’lı yıllardaki in san hakları ihlallerini bağımsızlık ilanınin gerekçesi olarak göstermesi gerekecekti.

determinasyon ilkesi temel çözüm olarak önerilmektedir. Her ne kadar, bu açıklamalarda başka öneriler de yer veriliyorsa da, bu öneriler, kesinlikle, self-determinasyonun alternatifi olmayıp, self-determinasyonu tamamlayıcı ve destekleyici yan koşullar düzeyinde kalmaktadır.

Ayrıca söz konusu açıklamalarda, Azerbaycan'ın ülke bütünlüğünü ve sınırlarının dokunulmazlığını temel çözüm parametreleri olarak belirlemiş olan Güvenlik Konseyi'nin 1993'te kabul etmiş olduğu dört kararın da dikkate alınmış olduğunu gösteren atıf ya da değerlendirmelere rastlanmamaktadır.

Oysa BM organları düzeyinde 1993 kararları çizgisinden vazgeçildiğini gösterecek bir sapma ya da gerileme de kaydedilmemiştir.

Tam aksine, BM Genel Kurulu'nun yukarıda zikredilen 14 Mart 2008 tarihli ve A/RES/62/243 sayılı kararı, Güvenlik Konseyi'nin kararlarındaki ilkelerden vazgeçilmediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, Genel Kurul, ilkesel yaklaşımının yanı sıra, yukarıda da belirtilmiş olduğu üzere, BM üyesi devletlerden Dağlık Karabağ'ın işgalini tanımamalarını ve Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'daki askerlerini geri çekmesini istemiştir.

Ancak Minsk Grubu'nun BM kararlarından etkilendiğini ya da, en azından kaydettiğini gösteren bir açıklamaya (*statement*) rastlanmamaktadır.

Oysa self-determinasyon gibi radikal bir çözümün dermeyan edilebilir bir hedef/çözüm oluşturabilmesi için, özellikle, üç koşulun varlık ya da yokluğunun saptanması gerekir:

Birinci Koşul: Dağlık Karabağ, BM Şartı'nın özerk olmayan ülkelerle ilgi 73. maddesinin kapsamına girebilecek bir bölge değildir, geçmişte de böyle bir statüsü olmamıştır. Dolayısıyla, sömürgelerle ilgili BM Genel Kurulu'nun 1514(XV) sayılı Bildiri'nin uygulama alanına girmemektedir.

Yukarıda değinilen UAD'nin Chagos Adaları ve Batı Sahra ile ilgili istişari nitelikteki kararları da Dağlık Karabağ'a uygulanamaz.

İkinci Koşul: Dağlık Karabağ'ın 2625(XXV) sayılı BM Genel Bildirisi'nin uygulanma alanına da girdiği iddia edilemez. Azerbaycan'ın bu bölgede ağır ve yaygın insan hakları ihlalleri işlemiş olduğu konusunda herhangi bir iddiaya rastlanmamaktadır. Aynı şekilde Minsk Grubu'nun açıklamalarında da, bu konuda herhangi bir saptama ya da iddia yer almamaktadır. Bu bakımdan, yukarıda da değinilmiş olan “onarımçı” bir ayrılıkçılık (*remedial secession*) iddiası da gündeme getirilemez.

Ayrıca, BM organları düzeyinde de benzer bir iddiaya rastlanmamaktadır.

Üçüncü Koşul: Self-determinasyon talep ya da iddialarının devletler hukukuna ve özellikle 2625(XXV) BM Bildirisi ile belirlenmiş kurallara uygun olabilmesi için ilgili ülke ya da bölge halkının gerçek, özgün, bağımsız iradesine dayanması gerekir. Dağlık Karabağ açısından bu koşulun gerçekleşip gerçekleşmediğini belirlemek açısından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) Büyük Daire düzeyinde 2015'te verdiği Chiragov kararının incelenmesinde yarar görülmektedir.⁴⁷

2.2. Chiragov Kararı Işığında Dağlık Karabağ Hakkındaki Self-determinasyon Tezlerinin “Gerçekliği”

Minsk Grubu'nun, Dağlık Karabağ sorununun çözümlenmesi konusunda, 1996'dan beri üzerinde durduğu self-determinasyon formülü, AİHM Büyük Dairesi'nin Chiragov kararının ışığında değerlendirilmesinde yarar bulunmaktadır.

Bireysel bir başvuru niteliğinde olan Chiragov başvurusu, 1988 ile 1994 yılları arasında Ermeni askeri harekâtı sırasında, *Human Rights Watch*'a göre bölgeyi terk etmek zorunda kalan 750.000 ile 800.000 arasında Azeri arasında yer alan başvuranların, terk etmek zorunda kaldıkları taşınmazlarına ulaşamamak ve ayrıca, bu konuda maruz kaldıkları zararın giderilmesini sağlayacak etkin bir başvuru yolunun bulunmaması konularındaki şikâyetleri ile ilgilidir.

AİHM, başvurunun esasına girmeden önce, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ bölgesine topyekûn savaşın (*full scale war*) başlamasından önce ve özellikle, Aralık 1989'da Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüce Sovyet'inin (*Supreme Soviet*) Dağlık Karabağ ile “yeniden birleşmiş” olduğunu ilan etmesiyle başlamış olduğuna dikkat çekmiştir.⁴⁸

Kararda ayrıca, BM Güvenlik Konseyi'nin 1993'te kabul etmiş olduğu kararlarda, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'daki askerî harekâtını istilâ (*invasion*) ve işgal (*occupation*) olarak nitelendirmiş olduğunu belirtmiştir.⁴⁹

AİHM, başvurunun esasıyla ilgili olarak, her şeyden önce, Ermenistan sınırları dışında bulunan bir bölgede meydana geldiği iddia olunan olaylar ve ihlallerle bağlantılı iddialar açısından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 1.

47 Chiragov vs. Armenia, (GC) Application no.13216, 16 Haziran 2015. Kararın ayrıntılı incelemesi için ayrıca bkz. Turgut Kerem Tuncel, “Hukuki Açıda Dağlık Karabağ Sorunu: Chiragov ve diğerleri v. Armenia,” *Avrasya İncelemeleri Merkezi*, 2015, <https://avim.org.tr/tr/Analiz/HUKUKI-ACIDAN-DAGLIK-KARABAG-SORUNU-CHIRAGOV-VE-DIGERLERI-V-ERMENISTAN-DAVASI>.

48 Chiragov, ibid par. 172

49 Chiragov, ibid par 173.

maddesi anlamında yer itibarıyla (*ratione loci*) yetkili olup olmadığını titizlikle incelemiştir.

Bu çerçevede, AİHM, Ermenistan ile Dağlık Karabağ arasındaki ilişkileri, askeri, siyasi ve ekonomik açıdan değerlendirmiştir.

Ermenistan'ın Dağlık Karabağ Üzerindeki Askerî Nüfuzu

Chiragov kararında, 2 Eylül 1991'de "bağımsızlığını" ilan etmiş olan Dağlık Karabağ'ın askerî alanda Ermenistan'ın güdümünde olduğunu ortaya koyan ayrıntılı izahata yer verilmektedir. Bu bölüme üç sayfa ayırmış olan AİHM, söz konusu "askerî işbirliği"nin 5 Haziran 1994'te "Dağlık Karabağ Cumhuriyeti" ile Ermenistan arasında akdolan "Dağlık Karabağ Cumhuriyeti ve Ermenistan Hükümeti Arasında Askerî İşbirliği Anlaşması" (*Agreement on Military Cooperation between the Government of the Republic of Armenia and the Republic of Nagorno-Karabakh*) adlı anlaşmaya dayandığına işaret etmektedir.⁵⁰

Söz konusu "anlaşmanın" AİHM kararında alıntılanan giriş bölümünde, iki "tarafın" askerî alanda işbirliğini geliştirmek konusunda karşılıklı çıkarları (*mutual interest*) olduğu belirtilmektedir. Bu "işbirliği" çerçevesinde "Anlaşma" da ordunun (*army*) kuruluşu, askerî mevzuat, silahlı kuvvetlerin lojistik sorunları, Ermenistan'ın askerî personelinin Dağlık Karabağ "ordusu"nda görevlendirilmesi gibi konularda ve bu çerçevede, başka alanlarda da askerî işbirliği yapılabilmesi öngörülmektedir.⁵¹

AİHM'nin Chiragov kararında üzerinde ayrıntılı şekilde durduğu bu "işbirliği", aslında, başvuruların iddialarının Ermenistan aleyhine yöneltilip yöneltilemeyeceğini belirlemek gibi usulî bir amacı olmakla birlikte, söz konusu askerî "yakınlaşmanın" doktrininin de mahkemenin dikkatini çekmiş olduğu kaydedilmelidir.

Örneğin, Mathieu Petithomme, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ bölgesinde bir "devlet" ve bir "ulus" görüntüsü vermeye çalıştığını vurgulamakta ancak bu "takdimin" aslında "kayırmacı" (*clientéliste*) eğilim çerçevesinde, uluslararası camiada bir meşruiyet güvencesi sağlamaya yönelik olduğuna işaret etmektedir.⁵²

50 Chiragov, ibid. para. 74.

51 Chiragov, ibid par 74-78.

52 Mathieu Petithomme, "Etatisation et nationalisation du territoire contesté du Haut-Karabagh" *Vivre et évoluer sans reconnaissance internationale Revue d'Etudes Comparatives Est-Ouest* 14, No.42, 2011, s. 23.

Ermenistan'ın Dağlık Karabağ Üzerindeki Siyasal Nüfuzu

Bu başlık altında AİHM, özellikle, Dağlık Karabağ kökenli Ermenistan devlet başkanlarını sıralamakta, ayrıca, başvuruların da Dağlık Karabağ'da Ermenistan hukukunun uygulandığına ilişkin ifadelerine de dikkat çekmektedir.⁵³

Ermenistan'ın Dağlık Karabağ Üzerindeki Ekonomik Nüfuzu

AİHM kararındaki verilerden Dağlık Karabağ'ın iktisadi bakımdan tamamen Ermenistan ve ayrıca, üçüncü ülkeler ve bu ülkelerde yaşayan Ermenilerden gelen yardımlar ve özellikle ABD kaynaklı fonlardan sağlanan yardımlarla “varlığını” sürdürebildiği anlaşılmaktadır.⁵⁴

AİHM, sonuçta, başvuruların mülkiyet haklarının ihlal edildiği sonucuna varmıştır. Ancak, Chiragov kararının önemi, başvuruların mülkiyet haklarının ihlal edildiğinin saptanmış olmasının çok ötesindedir: Karar, Ermenistan'ın Azerbaycan'a ait bir bölgede, devletler hukuku açısından “müdahale” niteliğini taşıyan siyasi, ekonomik ve özellikle, geniş çapta askerî faaliyetlerde bulunduğunu ortaya koymaktadır.⁵⁵

Self-determinasyon Tezleri Açısından Chiragov Kararının Önemi

Chiragov kararı, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ bölgesindeki askerî, siyasi ve ekonomik faaliyetlerinin bu bölgenin self-determinasyon, diğer bir deyişle, “kendi kaderini tayin etmek” durumunda olmadığını ortaya koymaktadır. Yabancı bir devletin, bölgenin, özellikle askerî bakımdan, kamusal alanının tamamını kapsayan müdahaleleri karşısında, self-determinasyon tezlerinin inandırıcı olamayacağı açıktır.

Ermenistan'ın bölgedeki çok yönlü müdahale ve faaliyetleri, Dağlık Karabağ'ın “gerçek” bir self-determinasyonu üstlenecek ve yürütecek bir durumda olmadığını kanıtlamaktadır. Diğer bir deyişle “bölge”, bir self-determinasyon süjesi olmasını sağlayacak güçlü ve özgün bir iradede yoksundur.

---

53 Chiragov, ibid. para. 78-79.

54 Chiragov, ibid. Para. 80-86.

55 “Illegal Economic and Other Activities in the Occupied Territories of Azerbaijan,” Report by the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan, 2016.

Öte yandan, AİHM'nin Portekizli üyesi Pinto de Albuquerque, self-determinasyon tezini desteklemek amacıyla Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ'da insan haklarını yaygın biçimde ihlal ettiği ve bu bölgede, onarımcı (*remedial*) self-determinasyon tanınması gerektiği yolundaki “görüşlerinin” de AİHM kararında herhangi bir yansıması olmamıştır.⁵⁶

Chiragov kararı, Minsk Grubu'nun uzun yıllardan beri savunduğu self-determinasyon ilkesinin, bölgede hâkim olan Ermenistan'ın askerî, siyasal ve ekonomik nüfuzu altında olması nedeniyle, organize edilip yürütülmesinin, hukuksal aykırılığının ötesinde, maddî açıdan da mümkün olmadığını ortaya koymaktadır.

Chiragov kararının diğer önemli hukuksal katkısı da AİHM'nin, Portekizli yargıcın Dağlık Karabağ ile bağlantılı yaygın insan hakları ihlalleri işlendiğine ilişkin görüşlerine itibar etmemiş olmasıdır.

Bu şekilde, Chiragov kararının, Dağlık Karabağ'la bağlantılı olabilecek yaygın insan hakları ihlallerine ilişkin iddiaların AİHM tarafından “paylaşılmamış” olması, bu bölgenin gelecekte BM Genel Kurulu'nun 2625(XV) sayılı Bildirisi'nin uygulama alanına girmesini ve bu çerçevede self-determinasyon iddialarının ortaya çıkmasını da önlemiş olduğu söylenebilir.

SONUÇ

2010'da, ilk bakışta, “optimist” bir araştırmacı, Dağlık Karabağ uyuşmazlığının çözüme kavuşturulmasına adım adım yaklaşıldığı başlıklı bir makale yayınlamıştı.⁵⁷ Ancak makalenin içinde, Ermenistan'ın, Dağlık Karabağ'ın statüsü açıklığa kavuşmadığı sürece bölgeden çekilmeyeceğine dikkat çekmişti.⁵⁸

Öte yandan, Minsk Grubu, 1998'den itibaren, Dağlık Karabağ uyuşmazlığının self-determinasyon temelinde çözümlenmesi formülü üzerinde durmaktadır. Ancak, bu formül dört bakımdan Dağlık Karabağ uyuşmazlığı açısından savunulabilir sayılamaz.

56 Chiragov, “Dissenting Opinion of Judge Pinto de Albuquerque.” Özellikle 39. ve 59. Paragraflar dikkat çekicidir.

57 Tim Potier, “Nagorno-Karabakh: Ever Closer to Settlement: Step by Step,” *OSCE Yearbook*, 2009, Baden :2010

58 “..The armenian side would never agree to withdraw without the status question being resolved.” (Potier, “Nagorno-Karabakh: Ever Closer to Settlement: Step by Step,” s.206.

Birincisi ve en önemlisi, söz konusu uyuşmazlığın temelinde olan Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğunu, kademeli olarak onaylamış olan, SSCB'nin dağılmasına ilişkin Alma Ata Deklarasyonu, Azerbaycan'ın Birleşmiş Milletler'e üye olması aşamasında ve daha sonra BM Güvenlik Konseyi'nin 1993'te kabul ettiği ve uyuşmazlığın Azerbaycan'ın ülke bütünlüğü ve sınırlarının dokunulmazlığı temelinde çözümlenmesi gerektiğine ilişkin dört kararı ve aynı ilkeleri tekrarlayan ve doğrulayan BM Genel Kurulu'nun 2008 yılında aldığı karar, bölgenin, devletler hukuku açısından Azerbaycan'ın egemenliği ve ülke bütünlüğü alanında yer aldığını kesinlikle doğrulamaktadır.

İkincisi, Dağlık Karabağ, sömürge kategorisinde bir ülke olmadığına göre, BM Genel Kurulu'nun bu tür "ülkelere" uygulanmak üzere kabul etmiş olduğu 1514 (XVI) sayılı Bildiri açısından self-determinasyona tabi tutulması gereken bir ülke konumunda değildir.

Üçüncüsü, Dağlık Karabağ'da yaygın insan hakları ihlalleri işlendiği "gerekçesiyle" BM Genel Kurulu'nun Dostane İlişkiler konusundaki 2625(XXV) sayılı Bildirisindeki anlamında self-determinasyona tabi olmasına ilişkin iddiaların da gerek BM kararlarında, gerek AİHM'in Chiragov kararında yankı bulamamış olduğu açıktır. Bu nedenle bu bölge için herhangi bir "onarımıcı" (*remedial*) self-determinasyonun uygulanması söz konusu olamaz.

Dördüncüsü, AİHM'nin Chiragov kararı, Dağlık Karabağ'ın fiiliyatta da self-determinasyonu "bağımsız" bir süje olarak" talep edip gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığını ayrıntılı biçimde ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

- Arangio Ruiz, Gaetano. "The United Nations Declaration on Friendly Relations and the System of the sources of International Law." *Sijtoff and Noordhoff*, 1979: 71 http://www.gaetanoarangioruiz.it/wp-content/uploads/2017/04/The_Concept_of_International_Law_and_the.pdf.
- Carley, Patricia. "Nagorno-Karabakh: Searching for a Solution." *A United States Institute of Peace*, Roundtable Report No. 34. 1998: s.27.
- Crawford, James. *The Creation of States in International Law*. Oxford University Press: 2007.
- Crepet-Daigremont, Claire. "Conformité au droit international de la déclaration unilatérale d'indépendance relative au Kosovo." *CIJ*, vol. 56. 22 Haziran 2010: s.241.
- Van Dijk, Pieter. "The Implementation of the Final Act of Helsinki: The Creation of New Structures in the Involvement of the Existing Ones." *Michigan Journal of International Law*, vol 10, 1989.
- Gassimov, Dilaver D. "Le conflit arméno-azerbaïdjanais: L'impuissance ou l'indifférence de la communauté internationale?." *Guerres Mondiales et Conflits Contemporains* no. 24, 2014.
- Gürel, Şükrü S. "Karabağ Sorunu Üzerinde bir Not." *AÜSBF Dergisi*, 1992.
- Krüger, Heiko. *Nagorno-Karabakh in Self-Determination and Secession in International Law*, Edt. Christian Walter ve Kaavus Abushov. Oxford University Press, 2014.
- Lemaire, Félicien. "La libre détermination des peuples, la vision du constitutionnaliste." *Civitas Europa* 2014/No.32.
- Oeter, Stephan. "Secesion and the Role of the Security Coucil." *The ICJ*, 2012.
- Paust, Jordan. "Legal Aspects of the Final Act of Helsinki." *Law and contemporary Problems* 45 No:1. <https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3646&context=lcp>.
- Petithomme, Mathieu. "Etatisation et nationalisation du territoire contesté du Haut-Karabagh." *Vivre et évoluer sans reconnaissance internationale Revue d'Etudes Comparatives Est-Ouest* 14, No.42. 2011: s. 23.

Potier, Tim. “Nagorno-Karabakh: Ever Closer to Settlement: Step by Step.” OSCE Yearbook 2009. Baden :2010

Prevost, Jean-François. “Observations sur la nature juridique de l’ Acte Final d’Helsinki.” *Annuaire Français de Droit International*, 1975.

RICH, Roland. “The Collapse of Yugoslavia and Soviet Union.” *EJIL* vol 4 No. 1. 1993.

Tuncel, Turgut Kerem. “Hukuki Açıdan Dağlık Karabağ Sorunu: Chiragov ve diğerleri v. Armenia.” *Avrasya İncelemeleri Merkezi*. 2015.
<https://avim.org.tr/tr/Analiz/HUKUKI-ACIDAN-DAGLIK-KARABAG-SORUNU-CHIRAGOV-VE-DIGERLERI-V-ERMENISTAN-DAVASI>.

Tuncel, Turgut Kerem. “Karabağ’da Yaşanan 4 Gün Savaşı’nın Kısa bir Değerlendirmesi.” *Avrasya İncelemeleri Merkezi*. 14 Nisan 2016.
<https://avim.org.tr/tr/Yorum/KARABAG-DA-YASANAN-4-GUN-SAVASI-NIN-KISA-BIR-DEGERLENDIRMESI>.

Weller, Marc. “Settling Self-determination Conflicts, Recent Developments.” *EJIL*20, No 1, 2009.

Uluslararası Yargı Kararları:

Legal Consequences of the Separation from Mauritius in 1965, ICJ, Advisory Opinion of 21 Şubat 2019.

Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia Notwithstanding Security Council Resolution (276), ICJ, 21 Haziran 1971.

Western Sahara, Advisory Opinion ICJ Reports, 1975.

Accordance with Internatıal Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion, ICJ Reports, 2010..

Chiragov v. Armenia, (GC) Application no.13216, 16 Haziran 2016.

AVİM Kitapları

ANASTAS MIKOYAN

**Confessions of an
Armenian Bolshevik**

Yazar: Gaffar akmaklı Mehdiyev

Yayın Tarihi: Haziran 2020

Dil: İngilizce

ISBN: 978-605-69199-4-7

(Karton kapaklı, 80 sayfa)

**Sovyet Sonrası Ukrayna'da
Devlet, Toplum ve Siyaset**

**Değişen Dinamikler, Dönüşen
Kimlikler**

Editörler: Ayşegül Aydıngün,
İsmail Aydıngün

Yayın Tarihi: Mart 2020

Dil: Türkçe

ISBN: 978-605-69199-3-0

(Karton kapaklı, 456 sayfa)

Türk-Ermeni Uyuşmazlığı Üzerine

**Ömer Engin Lütem
Konferansları 2019**

Editör: Alev Kılıç

Yayın Tarihi: Mart 2020

Dil: Türkçe

ISBN: 978-605-69199-2-3

(Karton kapaklı, 192 sayfa)

Türk-Ermeni Uyuşmazlığı Üzerine

**Ömer Engin Lütem
Konferansları 2018**

Editör: Alev Kılıç

Yayın Tarihi: Mart 2019

Dil: Türkçe

ISBN: 978-605-82518-9-2

(Karton kapaklı, 254 sayfa)

**“Ermeni Sorunuyla İlgili İngiliz
Belgeleri (1912-1923)**

**British Documents on Armenian
Question (1912-1923)**

Yazar: Tolga Başak

Editör: Prof. Dr. Yavuz Aslan

Yayın Tarihi: Mayıs 2018

Dil: Türkçe

ISBN: 978-605-82518-8-5

(Karton kapaklı, 424 sayfa)

Ermeni Konferansları 2017

Derleyen: Ömer Engin Lütem

Yayın Tarihi: Mart 2018

Dil: Türkçe/İngilizce

ISBN: 978-605-82518-7-8

(Karton kapaklı, 266 sayfa)

**Ermeni Propagandasının
Amerika Boyutu Üzerine**

Yazar: Dr. Bilâl N. Şimşir

Yayın Tarihi: Ocak 2018

Dil: Türkçe

ISBN: 978-605-82518-6-1

(Karton kapaklı, 75 sayfa)

Ermeni Konferansları 2016

Derleyen: Ömer Engin Lütem

Yayın Tarihi: 2017

Dil: Türkçe-İngilizce

ISBN: ISBN 978-605-82518-2-3-0-5

(Karton kapaklı, 162 sayfa)

AVİM Kitapları

**Gürcistan'daki Müslüman
Topluluklar: Azınlık Hakları,
Kimlik, Siyaset**

Editörler: Ayşegül Aydıngün, Ali Asker,
Aslan Yavuz Şir

Yayın Tarihi: Haziran 2016

Dil: Türkçe

ISBN: 97605601974

(Karton kapaklı, 428 sayfa)

'Aza Beast'

**Savaşın Köklerine İnmek
- Bir Bosna Savaşı Günlüğü -**

Yazar: Colum Murphy

Çeviri: M. Sina Baydur

Yayın Tarihi: 2013

Dil: Türkçe

ISBN: 978-605-60619-3-6

(Karton kapaklı, 368 sayfa)

**Turkish-Russian Academics:
A Historical Study on the Caucasus**

Editör: AVİM

Yayın Tarihi: Nisan 2016

Yayınevi: Terazi Yayınları

Dil: İngilizce

ISBN: 9786056061967

(Karton kapaklı, 248 sayfa)

Ermeni Sorunu

Temel Bilgi ve Belgeler

Yazar: Ömer Engin Lütem

Yayın Tarihi: 2009

Dil: Türkçe

ISBN: ISBN 978-605-60619-1-2

(Karton kapaklı, 520 sayfa)

**Armenian Diaspora:
Diaspora, State and the Imagination
of the Republic of Armenia**

Yazar: Turgut Kerem Tuncel

Yayın Tarihi: İlk baskı Aralık 2014;
ikinci baskı Ağustos 2015

Dil: Türkçe

ISBN: 9786056061950

(Karton kapaklı, 342 sayfa)

**The Armenian Question
Basic Knowledge and Documentation**

Yazar: Ömer Engin Lütem

Yayın Tarihi: 2009

Dil: İngilizce

ISBN: ISBN 978-605-60619-0-5

(Karton kapaklı, 470 sayfa)

**Balkan Savaşlarında Rumeli
Türkleri Kırımlar - Kıyımlar - Göçler
(1821-1913)**

Yazar: Bilâl N. Şimşir

Yayın Tarihi: Eylül 2014

Dil: Türkçe

ISBN: 978-605-60619-4-3

(Karton kapaklı, 312 sayfa)

AVİM Konferans Kitapları

- **The Centennial of the Independence of the Three South Caucasus States: Historical Background, Contemporary Developments and Prospects of Peace and Prosperity.** Sayı: 24, Ankara Ekim 2019.
- **Eurasia from the Perspective of Turkey and Mongolia.** Sayı: 23, Ankara Mayıs 2019.
- **25 Years of Turkey-Ukraine Diplomatic Relations: Regional Developments and Prospects for Enhanced Cooperation.** Sayı: 22, Ankara Temmuz 2018.
- **Security, Stability and Cooperation in the Wider Black Sea Region.** Sayı: 21, Ankara Ekim 2018.
- **Türkiye ve Kore: Gelişen Avrasya’da İki Köprübaşı.** Sayı: 20, Ankara Şubat 2018.
- **“11. Asya - Avrupa Zirvesi Öncesi Moğolistan’daki Güncel Durum, Moğolistan’ın Bölgesel Potansiyeli ve Türk-Moğol İlişkileri”.** Sayı: 19, Ankara Nisan 2016.
- **Projections for the Future of Turkish-Armenian Relations.** Sayı: 18, Ankara Mart 2016.
- **Security and Stability Concerns in the South Caucasus.** Sayı: 17, Ankara Mayıs 2015.
- **Policy of Mass Killings in the Early 20th Century in Colonial Africa: The Case of Genocide in Namibia and the Lessons Learned.** Sayı: 16, Ankara Aralık 2015.
- **Prospects for Turkish-Armenian Relations.** Sayı: 15, Ankara Nisan 2015.
- **Turkic Council and Cooperation in Eurasia in the Light of Developments Across the Region.** Sayı: 14, Ankara Şubat 2015.
- **28 Ocak AİHM Perinçek-İsviçre Duruşmasının Işığında Türk-Ermeni Sorunu.** Sayı: 13, Ankara Şubat 2015.
- **The ‘Sociological Turn’ of Taiwan-China Relations.** Sayı: 12, Ankara Aralık 2014.
- **Regional Cooperation Possibilities and Prospects for the Future in the Caucasus.** Sayı: 11, Ankara Aralık 2014.
- **The Armenian-Azerbaijani Nagorno-Karabakh Conflict: A Threat to Regional Peace, Security and Neighborly Relations.** Sayı: 10, Ankara Kasım 2014.
- **Turkey-Iran: Regional Cooperation in an Evolving Eurasian Geography with a Focus on the Caucasus and Central Asia.** Sayı: 9, Ankara Mayıs 2014.
- **Turkey’s and Taiwan’s Outlook on Eurasia-Pacific.** Sayı: 8, Ankara Mayıs 2014.
- **Turkish-Armenian Dialogue.** Sayı: 7, Ankara Nisan 2014.

AVİM Konferans Kitapları

- **South East Europe, The Balkans: Prospects for the Region.** Sayı: 6, Ankara Mart 2014. (İngilizce)
- **Caucasus and Azerbaijan.** Sayı: 5, İstanbul Mart 2014.
- **Avrasya Perspektifleri: Kazakistan ve Türkiye'den Bakış.** Sayı: 4, Ankara Şubat 2014.
- **Turkey in the Troika of G-20, Preparing to Assume the Chair in 2015.** Sayı: 3, Ankara Kasım 2013.
- **A General Look at Asia and Turkey's Priorities: Prospects and Priorities of Turkey in Asia.** Sayı: 2, Ankara Haziran 2013.
- **Regional Integrated Transport Corridors Project.** Sayı: 1, Ankara, Mayıs 2013.

AVİM Raporları

- **The Montreux Convention: A Regional And Global Safety Valve.** Teoman Ertuğrul Tulun, No: 17, March 2020.
- **Osmanlı Devleti'ndeki Hukuki Düzenlemeler Çerçevesinde Ermeniler ve Geride Bıraktıkları Mallar (Emvâl-i Metruke).** Prof. Dr. Gül Akyılmaz, No: 16, Temmuz 2017.
- **Belgelerin Işığında Pontus Meselesi.** Prof. Dr. Mesut Çapa, No: 15, Haziran 2017.
- **The Pontus Narrative and Hate Speech.** Teoman Ertuğrul Tulun, No: 14, Mayıs 2017.
- **Türkiye Cumhuriyeti/Osmanlı Devleti ve Ardılık/Devamlılık Sorunsalının Görelişmesi.** Dr. Deniz AKÇAY, No: 13, Mayıs 2017.
- **81. Yılında Montrö Sözleşmesi'nin Karşılaştığı Güvenlik Sorunları ve Sözleşmenin Feshi ve Tadili İçin Girişimler Vukuunda Karşılaşılabilecek Senaryoların Analizi.** E. Büyükelçi Dr. Şükrü M. Elekdağ, No: 12, Nisan 2017.
- **Tarihsel Arka Planıyla Pontus Meselesi.** Yrd. Doç. Dr. Yüksel Küçükler - Prof. Dr. Hikmet Öksüz, No: 11, Nisan 2017.
- **Uluslararası Hukukta Zarar Giderimi ve Ermeni Talepleri.** Ertan Kiraz, No: 10, Aralık 2016.
- **“Cyprus V. Turkey” Kararı: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Uyuşmazlık Sınırı.** Deniz Akçay, No: 9, Şubat 2016.
- **The Armenian Terrorism and the Turkish Press (1973 - 1984).** Hazel Çağan, No: 8, Ekim 2014.
- **Regional Security Complex Theory and the South Caucasus: Security Perceptions and Their Reflections on Regional Level.** Özge Nur Öğütçü, No: 7, Ağustos 2014.
- **Kör İnanç Olarak İntikamcılık ve Taşnak-ASALA Suikastleri.** Hikmet Özdemir, No: 6, Mart 2014.
- **Dünya Kiliseler Konseyi Nedir?** Mehmet Oğuzhan Tulun, No: 5, Mart 2014.
- **Ermeni Apostolik Kilisesi'nde Yaşanan Anlaşmazlıklar.** Mehmet Oğuzhan Tulun, No: 4, Şubat 2014.
- **1915 Olayları ve Türk-Ermeni Uyuşmazlığı.** No: 3 Şubat 2014
- **Avrasya'da Bölgesel Bir İşbirliği Mekanizması: Türk Konseyi.** Ali Çiviler, No: 2 Şubat 2014.
- **Armenians and Syria 1915 and 2013.** Jeremy Salt, No: 1, Şubat 2014.

